

Центар за истражување и креирање на политики

СТУДИЈА НА СЛУЧАЈ БР. 8

ИСТОРИЈАТА НА МАКЕДОНСКАТА ТЕКСТИЛНА ИНДУСТРИЈА СО ФОКУС НА ШТИП

Датум: 29 ноември, 2005

Во: Скопје, Македонија

Вовед – раните почетоци и развој до 1945 година

Растот на македонскиот текстилен сектор мина низ разни историски и економски фази. Оваа индустрија е меѓу најстарите на територијата на Македонија и мина низ сите развојни фази. Кон крајот на 19тиот век Македонија била територија со бројни мали градови со развиена трговија, особено занаетчиство. По голем дел од населението живеело во рурлни области, Македонија била карактеризирана како агрикултурна земја каде што повеќето жители своите потреби ги задоволувале со сопствено производство на храна. Воведувањето и понатамошното развивање на текстилната индустрија во Македонија било главно предизвикано од потребите на отоманската војска за разни видови облека и униформи. Друга причина за појавување на текстилниот сектор било задоволувањето на потребите на граѓаните од урбаните области. Значаен фактор за напредувањето на оваа индустрија во тоа време бил развитокот на фармерството, особено сточарството.

Првите текстилни претпријатија биле основани во 1880те во селата во битолскиот регион – Дихово, Магарево, Трново, а нивната основна дејност била произведувањето на волнени производи. Само мал број на памучни производи биле изработувани во занаетчиските работилници. Развојот на текстилот во овој регион бил логичен бидејќи Битола, во тоа време познат како Манастир, бил значаен економски и културен центар во европскиот дел на Турција.[i] Во тоа време сопствениците и директорите на текстилна индустрија биле бизнисмени со доволен капитал за вложување на своите пари во индустриското производство. Овие фирми покажале добри резултати и нивниот бизнис имал светла перспектива. За жал, Балканските војни и Првата светска војна имале разорно влијание врз оваа индустрија.

Една од првите текстилни фирми на територијата на Република Македонија била текстилната и трикотаажната фабрика во село Дихово. Фабриката била изградена во 1883 година и била една од најголемите текстилни индустрии во европскиот дел на Отоманската империја. Инвестицијата во оваа фабрика била проценета на 15.000 турски лири. Сепак, ова била огромна сума за да ја инвестира само еден човек, така сопствениците оформија акционерско друштво кое ја финансирало изградбата на фабриката. Тие главно произведувале волнени производи со модерни производни процеси. Фирмата главно користела домашна волна. За да произведе високо квалитетни производи тие увезувале и волна од Англија. Финалните производи се продавале во повеќето големи градови во регионот: Битола, Солун, Скопје, Истанбул, Измир, Драч. Фабриката била затворена во 1915 година кога бугарската војска, под чија контрола се наоѓала Македонија во тоа време, ја зела механизацијата во Сливен и Габрово во Бугарија.

Кон крајот на 19тиот век и почетокот на 20тиот век постоеле уште десет текстилни работилници. За жал сите биле затворени и уништени во текот на Првата светска војна. Покрај волнените производи, се произведувале и памучни. Сепак, овој сектор не можел да се развие многу во

Македонија во тоа време поради големата конкуренција од европските производители на памук. Друг негативен фактор за развојот на производството на памук била слабата куповна моќ на македонското население. Само во периодот помеѓу 1933 и 1949 година индустријата за производство на памук значително пораснала.

Во Македонија модерното производство во индустријата за свила почнало кон крајот на деветнаесеттиот век. Главните центри за свилени кожурци биле регионите на Гевгелија, Дојран, Струмица и Радовиш. Првата одмотачница за обработка на свилени кожурци била основана во 1894 година во Гевгелија. Фабриката била во сопственост на султан Хамид. Механизацијата била донесена од Италија и поставена од италијански експерти. Во тоа време работниците работеле по 12 до 14 часа на ден и вкупниот број на работници бил 180, сите од Гевгелија. Меѓу нив имало и жени. Фабриката била затворена кон крајот на Балканските војни во 1912 година и била уништена во Првата светска војна. Оваа војна имала сериозни последици за свиларството. Затоа што биле многу близу до воениот фронт, многу жители од регионот на Гевгелија и Дојран се преселиле кон внатрешните делови на Македонија. Барајќи безбедно место за живеење, овие луѓе ги напуштиле своите работилници и почнале да се занимаваат со други професии. Затоа, крајниот резултат во свиларството бил ист како во приказната за индустријата за преработка на волна – неуспех.

Кон крајот на Првата светска војна се создале нови економски услови. Со поделбата на Македонија во 1912 потврдена во Версај во 1918 година, економијата подзамрела, а развојот на текстилната индустрија на територијата којашто денес е позната како Република Македонија бил прекинат. Дел од инвестициите во оваа индустрија останале на другата страна на новите граници, а дел бил уништен во војната. Македонската текстилна индустрија не можела да оживее и развие поради интересите на силните конкуренти од Србија, Хрватска и Словенија. Бидејќи Македонците не биле признаени ни како народ во Кралството Југославија, а земјата била преименувана во Вардарска Бановина, било очигледно дека индустрискиот развој на Македонија не бил приоритет за југословенските владетели. Всушност, во меѓувоениот период биле обновени само две мали фирми од текстилната индустрија: „Стерјо Пикулис“ во селото Магарево, произведувајќи штофови и гајтани и „Петар Лекиќ“ во Тетово, произведувајќи гајтани. Во периодот 1918 – 1940 имало 16 фирми кои произведувале текстил основани на територијата на Република Македонија. Во почетокот на Втората светска војна работеле само 12 фирми. Три биле затворени додека една била изградена токму пред војната. Следи исцрпен список на овие фабрики:

1. Фабрика за производство на штофови и гајтани на Стерјо Пикулис во Магарево, Битолско – основана во 1890 година како занаетчиска работилница. За време на Првата светска војна таа била уништена и обновена во 1924 година со нова механизација донесена од Чемниц, Германија. Во 1940 година имала 24 вработени и вкупно производство од 150.000 метри разни видови волнено и памучно платно и 15.000 килограми гајтани. Фабриката работела во две смени.
2. Фабрика за производство на гајтани на Петар Лекиќ во Тетово – основана во 1905 година во Скопје, но преселена во Тетово во 1908 година. Била уништена во Првата светска војна и обновена подоцна со механизација донесена од Нирнберг, Германија, бројот на

вработените се движел од 8 до 17, а производството било 12.000 килограми разни видови гајтани.

3. Претпријатие за обработка на памук и волна „Глигор Стаменов“ основано во Струмица. Во периодот од 1918 до 1925 година претпријатието работело како работилница за одмотување на памук и волна. Во 1925 година таа набавила механизација и почнала да преде и ткае памук со што го зголемила производството. Механизацијата била земена од фабрика од Бања Лука. Во почетокот имало пет вработени кои во 1940 година прераснале во единаесетмина.

4. Битолска текстилна индустрија била една од првите трикотажни^[ii] претпријатија, основана во 1927 година. Сета механизација била нова, набавена во Германија освен машините за шиене кои биле набавени во Соединетите Американски Држави. Во почетокот производниот капацитет изнесувал помеѓу 10.000 и 15.000 килограми финални производи, но подоцна во 1940 година капацитетот се зголемил, а производството изнесувало 33, 380 килограми трико штоф и 5.080 дузини специјализиран штоф фанел. Бројот на вработените бил помеѓу 25 и 30. Фабриката ги набавувала сировинските материјали како памучно предиво од Чешкословачка и Италија, а волна од Англија и Грција. Само мал дел се набавувал од предилниците на Кралството Југославија како тие во Литија, Словенија или во Дуга Реса, Хрватска.

5. Фабрика за производство на трико „Дијамант“ од Скопје – основана во 1927 година. Вкупното производство на фабриката било 12.000 килограми финални производи. Сировинскиот материјал, предивото се набавувало од Англија, Австрија и Белгија. Механизацијата била донесена од Германија. Производите се продавале на југословенските пазари, околу 50% во Србија, 40% во Македонија и 10% во Хрватска и, само на неколку наврати, мал дел во Грција. Од 1927 до 1929 година бројот на вработените бил 33.

6. Текстилна индустрија на Генералното трговско акционерско друштво од Скопје изградена во 1931 година. Механизацијата била набавена во Чемниц – Германија. Во почетокот дневниот капацитет бил 2.800 пара машки чорапи. Следната година бројот се зголемил на 5.000. Во 1931 година капацитетот за производство на женски штоф бил помеѓу 300 и 400 метри на ден, додека во 1937 година достигнал 1.000 метри на ден. Килимарското одделение имало капацитет за производство на 1.500 квадратни метри килими годишно. Сировинските материјали се увезувале од Англија и Италија. Финалните производи се продавале во Кралството Југославија, килимите се извезувале во Австрија и скандинавските земја. Во почетокот бројот на вработени бил 70 додека во 1936 пораснал на 464.

7. Фабрика за памучни ткаенини, Скопје, основана во 1933 година. Во почетокот била мало претпријатие. Во 1940 година механизацијата била набавена од Чешкословачка и започнало индустриското производство. Таа година бројот на вработените изнесувал 15.

8. Индустриско претпријатие за производство на вреќи, сламарици и други текстилни ткаенини од јута. Во 1933 година сопствениците на фабриката за производство на сапун „Аеро“ од Скопје набавиле 10 користени машини за одмотување од Врање, Јужна Србија. Во 1935 година тие набавиле 10 нови машини од Германија, а во 1938 година уште 22 машини од Германија, Белгија и Чешкословачка. Иако тие ги набавиле машините за потребите на

сапунската индустрија подоцна ги употребиле и за произведување на текстил. Сировинските материјали биле носени од Полска, Белгија и Чешкословачка. Целосното производство изнесувало помеѓу 200.000 и 300.000 метри текстилни ткаенини од јута годишно. Производите биле продавани на домашните пазари, 70% во Македонија, 25% на Косово и 5% во Јужна Србија. Во 1939 година бројот на вработените бил 50, 15 мажи 35 жени.

9. Фабрика за производство на чорапи „Шар“, Скопје, основана во 1936 година. Во 1940 година „Шар“ била откупена од сопствениците на текстилната индустрија „Вардар“ од Скопје. Сировинските материјали биле набавувани од Италија и Југославија, додека фабриката работелаше со 35 машини. Просечната годишна обработка на памучно и свилено предиво била 20.000 килограми, 70% од нив се продавале во Македонија, 20% на Косово, а 10% во Црна Гора. Оваа фабрика била успешна, капацитетот целосно искористен. Бројот на вработени бил 31.

10. Текстилна индустрија „Вардар“, Скопје, основана во 1937 година во индустриската зона на патот Скопје – Куманово. Фабриката имала 67 машини во работна состојба (70% купени на ново, а 30% користени; сите од Германија). Фабриката обработувала 120.000 килограми предиво увозувано од Италија и Чешкословачка годишно. Само 20% од сировински материјали се набавувале од југословенски произведувачи од Марибор, Словенија и Земун, Србија. Финалните производи се продавале во земјата, 35% во Македонија, 50% во Србија, 10% на Косово и 5% во Црна Гора. Во 1940 година бројот на вработените бил 89.

11. Текстилната индустрија „Тулбанд“, Скопје, основана кон крајот на 1937 година. Фабриката имала над 67 машини набавени во Германија и Чешкословачка. Основниот сировински материјал било предивото, 90% од Италија и 10% од домашни предилници. Додека работела со целосен капацитет, фабриката произведувала 75.000 килограми предиво. Бројот на вработените во 1940 година бил 48.

12. Работилница за производство на свилени и памучни платна, Битола – која до 1937 година била примитивна работилница за производство на текстил. Во 1938 година таа била преземена од нов сопственик кој набавил 11 машини кои го зголемиле производството. Просечната годишна потрошувачка на сировински материјали била 2.000 – 3.000 килограми свилено предиво и 1.500 – 2.000 килограми памучно предиво увезувано главно од Италија и Грција. Производството изнесувало 45.000-50.000 метри разни видови свилени и памучни платна. Во 1940 година фабриката имало 18 работници.

13. Текстилна и позамантериска фабрика од Скопје основана 1931 година како текстилна работилница. Во 1934 година фабриката била проширена и имала 30 вработени. Производите се продавале во Македонија – 60%, Косово – 20%, Источна Србија и Босна – 1%. Предивото се увезувало од Чешкословачка, Италија и Германија (90%) и 10% од Словенија. Фабриката имала 67 машини набавени во Чешкословачка, Германија и Белгија. Десет од машините биле купени користени во Југославија. Во 1940 година бројот на вработените бил 52.

14. Ткајачката работилница „Југ“ од Скопје, основана во 1939 година со 18 машини. Машините за одмотување биле купени од Швајцарија, останатата механизација била од Германија. Основниот сировински материјал била вештачката свила увезена од Германија и Италија, а фабриката трошела 10.000 килограми годишно. Бројот на вработените бил 22.

15. Фабрика за одмотување на свила од Гевгелија – основана во 1938 година. Механизацијата била набавена во Грција. Околу 18.000 килограми суви кожурци се одмотувале годишно, а финалните производи се продавале на југословенскиот пазар, бројот на вработените во 1940 година бил 60.

16. Текстилна индустрија „Армаган“, од Скопје основана во 1940 година. Механизацијата била набавена во Германија, Англија и Чешкословачка. Капацитетот бил 420.000 метри разни видови памучен штоф (на една смена).

Почетниот развој на македонската текстилна индустрија покажува две поголеми фази: првата фаза 1918 – 1933 се карактеризира со поспор развој – само пет претпријатија биле основани, а две од нив биле затворени. Втората фаза (1933 – 1940) покажува поинтензивен развој со девет основани претпријатија. Од основаните претпријатија, седум биле со седиште во Скопје, економски и административен центар кој привлекувал домашен и странски капитал.

Фирмите во македонскиот текстилен сектор се бавеле со: одмотување на свила, ткаење на штоф од памук, волна и вештачка свила, трикотажа и друго. Најзначајните индустриски објекти биле ткајачниците за памучни производи. Пред војната текстилните фирми биле мали претпријатија. Имало диспропорција помеѓу капацитетите за одмотување и ткајачниците. Единственото претпријатие кое поседувало предилница била фирмата за обработка на волна и памук во Струмица. Оваа состојба делумно се должела на големите инвестиции кои биле потребни за основање на предилница. Кон тоа и добитокот од инвестициите во предилниците бил повисок. Инвеститорите во тоа време, како и во денешно време, биле заинтересирани само за профит така да не зачудува што во еден период се инвестирало само во ткајачници.

Доцното појавување на текстилната индустрија во меѓувоениот период се должел на недостаток на капитал, индустриска енергија, квалификувани работници. Некои странски фирми нуделе памучно и свилено предиво за пониска цена од тоа коешто било нудено на локалните пазари со платежен период од еден до шест месеци. Значајно да се спомене е дека повеќето македонски индустриски машини биле купени на старо од економски поразвиените земји – Хрватска, Чешкословачка и Германија. Тие машини биле стари, а во некои случаи амортизацијата била над 50%. Ова резултирало во пониски стапки на производство и во вработување на повеќе работна сила. Во 1938 година првата фирма која работела со 2, а подоцна со 3 – 4 одмотувачници била „Тулбед“ од Скопје.

Вкупниот капитал инвестиран во текстилната индустрија во недвижнина – земјиште, згради и машини кон крајот на 1940 година изнесувал 17.454.000 југословенски динари (околу 400,000 американски долари во тоа време или денешни 4,000,000 американски долари кога сумата се пресметува со помош на БДП дефлатор^[iii]), или 3.5% од вкупното инвестирање во индустријата и рударството. Во 83.4% од фирмите се инвестирале повеќе од 10.297.000 динари (234,000 американски долари), додека во останатите 16.6% фирми се инвестирале 7.157.000 динари (163,000 американски долари). Текстилната индустрија го зазела четвртото место по инвестиции, по прехранбената, дистрибуцијата на електрична енергија и тутунската индустрија. Во 1939 година македонскиот текстилен сектор вработувал 434 лица, или 5% од вработените во индустријата.^[iv] Платите биле многу ниски, до 1936 ниту била одредена

минимална плата. Во 1937 минималната плата била фиксирана на 2 динара на час (пер американски доларски центи), но имало толку многу работници што дури и оваа плата била намалена.

Македонската текстилна индустрија минала низ период на постојан пораст во меѓувоенниот период. Производството особено се зголемило во втората половина на овој период. Во тоа време биле основани индустриски претпријатија - „Тулбанд“ во Скопје, текстилната фабрика „Вардар“ исто така во Скопје, текстилната фабрика Скопје, и т.н. Во овој период повеќето производи биле направени од памук иако се одржувало и производството на волнени производи. Вкупното производство на текстилната индустрија во 1940 година било еднакво на 32.250.000 динари, каде што 4.500.000 отпаѓале на волнени производи, или 13.83% од вкупното производство во текстилниот сектор.

Текстилните и конфекциските индустрии во Македонија во времето на СФР Југославија и денес

Инвестирање

Со програмата за петгодишно планирање владата на СФРЈ одлучила да ја промени македонската економија од првенствено занаетчиска во индустриска. Затоа се инвестирало во неколку клучни сектори: производство на електрична енергија, металургија, хемиска индустрија, тутунска индустрија, кожна индустрија, прехранбена индустрија и текстил. Според петгодишниот план повеќето инвестиции беа направени во „производство на електрична енергија - 36,6%“; потоа во текстилната индустрија - 16,7% и во неметалската индустрија со 12,6% од вкупните инвестиции во индустрискиот сектор во периодот помеѓу 1947-1953“[v]. Во текстилната индустрија во Македонија биле изградени два огромни капацитети: Тетекс (во Тетово) и Македонка (во Штип). Првоспоменатиот капацитет бил планиран за произведување на волнено предиво и платна и штофови; второспоменатиот капацитет бил планиран за предење на памучна предиво и ткаење на памучни штофови. Ова обезбедувало балансирано текстилно производство кое во претходниот период било непропорционално. Инвестициите значително придонеле кон зголемување на вработеноста, така во 1947 година текстилниот сектор вработувал само 393 лица (5,3% од сите вработувања во целата индустрија)[vi], во 1953, по изградбата на капацитетите во Штип и Тетово, вработеноста во текстилниот сектор се свела на 9850 лица или 32%[vii] од сите вработувања во индустријата.

Производство

Во социјалистичко време, текстилните и трикотажните индустрии во Македонија постојано растеле во периодот од 1946 до 1989 година. Растот бил особено забележителен помеѓу 1960 и 1970 година, показателот пораснал од 35 до 100.

Иако порастот во индустриското производство во овие индустрии и особено во текстилниот сектор се намалил во 1980те, позитивниот тренд траел до 1989година. Изразено во реални бројки, производството на предиво пораснало од 10007 тони во 1965 година, до 18562 во 1974 година и 22021 во 1984 година.

Слично, производството на штофови пораснало од 783,000 м² во 1939 до 2,493,000 во 1953 година, и од 26,594,000 во 1965 година до импозантните 43,782,000 во 1974 година и фасцинантните 63,727,000 во 1984 година.

Производството на конфекција пораснало од 175,000 метри во 1946 година, до 444,000 во 1953 година, 1,341,000 во 1965 година, 4,020,000 во 1974, до 12,776,000 во 1984 година.

Почнувајќи од 1990 година започнало остро опаѓање на оваа индустрија. Намалувањето било мало во производството на конфекција 10,451,000 м² во 1994 година споредено со 12,776,000 во 1984 м², но позначително во текстилниот сектор. Разликата во производство на предиво изразено во тони во 1984 – 22021, и 1994 – 7583 беше трократно, додека разликата во производството на штоф беше истотака значителна; 63,727,000 м² биле произведени во 1984 година додека само 27,548,000 во 1994 година. Опаѓањето во секторот на конфекциското производство траело до 1996 година, стабилизирајќи се во следните години, до 2000 година. Во исто време, опаѓањето на производството на текстил и платна било континуирано. Следниов приказ е доказ за опаѓањето.

Опаѓањето во овие сектори продолжил и по 2000 година и тоа со подраматична состојба во текстилниот сектор.

Приказ: Показател на производството на конфекција и текстил 1998-2003

Во периодот пред 1989 година, уделот на македонското производство на текстил и конфекција во производството на Југославија исто така пораснал. Македонското производство на штофови порасна од 2% во 1946 година на 15% од југословенскиот удел во 1985 година. Во 1985 година тоа било поголемо од производството на Босна и Херцеговина и не многу помало од тоа на Србија; 52703000 во Македонија и 7294600 во Србија. Што се однесува до македонскиот удел во вкупното југословенско производство на конфекција, тоа пораснало од 4% во 1955 до 12% во 1975 година, за некаде во 1985 година да падне на 8%.

Опаѓањето на македонската конфекциска и текстилна индустрија по 1989 година е очигледно доколку се спореди со целата македонска индустрија. Додека во 1990 година уделот во производството на текстилни предива и ткаенина во целата македонска индустрија бил 6.3 %, во 2000 година тој бил 2.3, додека уделот во производството на индустријата во производството на финални текстилни производи паднал од 10.5% во 1990 година, на 6% во 2000 година. Така, во 1990 година, односот помеѓу двата под-сектора во 1990 година бил 1:1.4, а во 2000 година се сменил во 1:2.6. Во 2003 година јазот се зголемил на 1:3.5.

Години

Удел во конфекција во БДП

Удел во текстил во БДП

1990

10,5%

6,3%

2000

6%

2,3%

2003

7%

2%

За 2003 година, бруто производството на производството на текстил изнесувало 2 %, а производството на конфекција било 7% од вкупното бруто производство на индустријата.[viii] Во рамките на вкупното индустриско производство (показател на индустриско производство), текстилната и конфекциската индустрија придонесуваат со 8.8 %, производството на текстил со 4.3 %, а производството на конфекција со 4.5 %.[ix] Според Студија со осврт на минатото на Македонија[x] уделот на индустријата за облека во македонската економија во 2002 година изнесувал 11,25 % од БДП, 0,65% производство на текстилни материјали и 10,60% производство на елементи за облека делови облека за понатамошна обработка и за сушење на крзно. (Види Табела 17) мИнистерството за економија проценува дека тоа учествува со 8.84% во вкупниот број на фирми во економијата и дека придонесува кон БДП со над 10%.[xi]

ВРЕДНОСТ НА ПРОИЗВОДСТВОТО НА ТЕКСТИЛ И КОНФЕКЦИЈА

Вредноста на производството на текстил и конфекција изразена во американски долари покажува постојан пораст од 8,053 милиони американски долари во 1954 до 25,386 милиони американски долари во 1959 година, 50,543 милиони американски долари во 1964 година, 66,680 милиони американски долари во 1969, за да постигне импозантни 258,121 милиони американски долари во 1974 година. Тогаш, по падот во 1979 (167,883 милиони американски долари) севкупната вредност на производството на текстил и конфекција го достигнал својот апсолутен врв во 1984 година со огромната сума од 463,615 милиони американски долари.[xii] Оттогаш вредноста на производството на текстил и конфекција забележува остар пад и „стабилизација“ и во 1989 година и во 1994 година со 134,378 милиони американски долари и 141,097 милиони американски долари. Потоа вредноста на производството повторно се зголеми на 226,713 милиони американски долари во 1999 и 187,086 милиони американски долари во 2002 година.

ВРАБОТУВАЊЕ

Овие индустрии исто така доживувале намалување на бројот на вработени. Како што може да се види од Приказите 10 и 11, бројот на работници во овие индустрии забележувал постојан пад во 1990те, и тоа доста остар во текстилниот сектор, а помал во производството на конфекција.

ПРИКАЗ 10

ПРИКАЗ 11

Најголем пораст во вработувањата во текстилниот и конфекцискиот сектор настанал во текот на 70те и 80те. Бројот на вработени во двата сектора се зголемил од 17.500 во 1969 година, на 26.200 во 1974 година, 39778 во 1979 година и 51.450 во 1984 година до 64.361 во 1989 година кога започнал процесот на трансформација. Од друга страна, имало 40.999 вработени лица во производството на текстил и конфекција во 1994 година, 31.056 во 1999 и 26.317 во 2002 година. Според официјални податоци од Мионистерството за Економија во 2004 година имало 36639 вработени во текстилниот и конфекцискиот сектор.[xiii] Од тие 5,059 се работници во текстилниот, а 31,580 во конфекцискиот сектор. Покрај намалувањето на бројот на работниците кое можеби се должело на практиките на прекумерно вработување во времето на социјализмот и на индустриското производство, индустријата за производство на текстил и конфекција се едни од најзначајните сектори на вработување во земјата со 8.6% од регистрираните вработени кои работат во овие сектори.[xiv] Оваа индустрија е главен вработувач со околу 30 % од вкупниот број на вработени во индустрискиот сектор.[xv] Во однос на вработувањето, тој е навистина најголемиот индустриски сектор. Во втората индустриска гранка, производство на прехранбени производи и пијалоци, има 16938 работници, додека во третата, производство на метални производи, има 9,590 вработени.[xvi]

ПЛАТИ ВО ТЕКСТИЛНАТА И КОНФЕКЦИСКАТА ИНДУСТРИЈА[xvii]

Комбинираната просечна месечна плата и во текстилната и во конфекциската индустрија достигнувала до 21,6 американски долари во 1954 година, а потоа се искачила на 36,3 американски долари во 1959 и 85,3 американски долари во 1964 година. Потоа била намалена на 51, 5 американски долари во 1969 година за повторно да се искачи во 1974 и 1979 до 106,9 и 198,5 американски долари. По повторното намалување во 1984 година (96 американски долари[xviii]), просечната плата во текстилниот и конфекцискиот сектор се искачила до „рекордните,, 543 американски долари.[xix] По распаѓањето на Југославија, официјално регистрираните плати во македонската текстилна и конфекциска индустрија изнесувала 120 американски долари во 1994, 106,2 во 1999 година и 94,6 американски долари во 2002 година.

ИЗВОЗ

Конфекциското и текстилното производство е значаен извозно ориентиран сектор. Во рамките на македонските извози кон ЕУ во 2003 година најмногу од извезените производи биле токму текстилните производи ((46.4%),).[xx] Уделот на текстилот и конфекцијата во сите македонски извози достигнал до 25,5% во 1990 година (текстилни производи - 6,8%, конфекција, штавење и боење на крзно -18,7%), а потоа паднал на 15,3% во 1995 година (текстилни производи – 5,9%, конфекција, штавење и боење на крзно -9,4%). Оттогаш уделот на текстилот и на конфекцијата во сите македонски извози почнал да расте за да достигне 26,8% во 2000 година (текстилни производи - 2,8%, конфекција, штавење и боење на крзно - 24%), 33,2% во 2002 година (текстилни производи – 3,2%, конфекција, штавење и боење на крзно - 30%) и 34,2% во 2003 (текстилни производи – 3,1%, конфекција, штавење и боење на крзно -31,1%). Во овој период уделот на текстилните производи во сите македонски извози постојано се намалувал додека уделот на конфекциските производи постојано растел. Вкупната вредност на извозите на текстилни и конфекциски производи изнесувала 269,85 милиони долари во 1990 година (текстилни производи – 42.5 милиони американски долари, конфекција, штавење и боење на крзно – 227,3 милиони американски долари). Во однос на уделот во сите извози 1995 година се покажала како критична година во однос на вредноста на извозот, комбинираната вредност изнесувала 122,5 американски долари (текстилни производи – 26,3 милиони американски долари, конфекција, штавење и боење на крзно – 96,2 милиони американски долари). Состојбата се подобрила во следните години и во 2000 година вкупната вредност на извозите на текстилни и конфекциски производи изнесувал 357,9 милиони американски долари (текстилни производи – 46,3 милиони американски долари, конфекција, штавење, боење на крзно – 311,6 милиони американски долари), потоа 371,1 милиони американски долари во 2002 година (текстилни производи - 40,4 милиони американски долари, конфекција, штавење и боење на крзно – 330,7 милиони американски долари) и конечно 453,4 милиони американски долари во 2003 година (текстилни производи - 46,5 милиони американски долари, конфекција, штавење и боење на крзно - 406,9 милиони американски долари).[xxi] .

На листата на главни македонски извозни производи за првото тримесечје на 2003 година, според највисоката стапка во вкупната вредност на извозот, конфекциските производи биле четири од вкупно 10-те врвни, на чело со женски кошули. (Табела 12) Ова во основа значи дека од производите кои Македонија ги извезува, најмногу пари таа добива од конфекциски парчиња. Најголемите извозни пазари во 2003 година биле: Германија 38%, Грција 15%, САД 8%, Италија 7%, Холандија 6%, Белгија 5,5%, Обединетото кралство 5%, Франција 4%, Словенија 2% и други земји 9,5%. Во 2004 година конфекциските и текстилните извози придонеле со 32% од вкупните извози на Македонија. (29%, и 3 %) Може да се заклучи дека и покрај падот во 1990те и раните 2000ти, текстилното и конфекциското производство е најголемиот економски сектор во Македонија. Тоа што е значајно за нашата студија е дека денес висока концентрација на македонски средни и големи фирми (дваесет) има во Штип и дека околу 15% од конфекциските производители од земјата се наоѓаат во Штип

Историјата на текстилот и конфекцијата во Штип: „Астибо“ и „Македонка“

По Втората светска војна Македонија поминала низ период на брза индустријализација. Од 7,371 лица вработени во индустрискиот сектор во предвоениот период, бројките пораснале на 13,634 во 1947 година, 20,540 во 1950, 36,653 во 1956, и 53,959 во 1960 година.[xxii] Фабриката за преработка на памук „Македонка“ заедно со производителот на волнени производи „Тодор Чиповски Мерџан (Тетекс)“ од Тетово и фабриката за свила „Нонча Камишова“ од Велес, беше сметана за темел на равојот на македонската текстилна индустрија.[xxiii] Текстилна фабрика „Памучна Индустрија Македонка“ беше зачната и формално основана во 1950 година. Врз основа на деловниот план на инженерот Павел Домицељ од фирмата Текстил Пројект со седиште во Словенија, во јули 1950 година на една празна ливада позната како „Ежова полјана“ во близина на патот Штип - Кочани започнала изградбата на колосалниот објект.[xxiv] Изградбата завршила во април 1952 година кога започнало производството на текстилни предива во предилницата со 120 лица.[xxv] Повеќето машини биле нови, купени од фирмата Плат (Platt) со седиште во Обединетото Кралство.

Фотографија: Колосалниот објект на фабриката Македонка изграден во раните 1950ти.

Комплексот бил детално изпланиран со гардероби, тушеви, ресторан и продавница, амбуланта, лаборатории и административни простории. Во тоа време таа била една од најголемите и најмодерните фабрики во целата СФР Југославија.[xxvi] Поточно, во 1954 година БДП на „Македонка“ изнесувал 40% од штипскиот регион (овчеполската околија), а 54% од индустријата на истиот регион. Една година подоцна, во 1955 година, уделот на Македонка во БДП изнесувал 65% и 80% од БДП на индустријата на регионот.[xxvii] Комплексот „Македонка“ вклучувал еден ресторан кој служел еден бесплатен оброк на ден за вработените, три дисконт продавници и една библиотека.[xxviii] За потребите на нејзините работници фабриката дополнително изградила комплекс станбени згради, така во 1962 година „Македонка“ поседувала 171 двособни станови и 120 едноособни апартаменти. „Македонка“ давала кредит без камата на децата на вработените кои студирале. Кредити имало и за други цели исто така.[xxix] Од 1970 година Македонка исто така имала камп на брегот на Охридското Езеро, летно одморалиште на планината Плачковица и хотел на Дојранското езеро. Работниците при користење на хотелите плаќале симболични цени, а главно фабриката ги финансирала одморалиштата.[xxx] Културно Уметничко Друштво „Македонка“ исто така било формирано во 1965 година со околу 11 изведби годишно, 2-3 концерта во градот и 8-10 концерта на други места. Тие освојувале бројни награди, дипломи и плакети.[xxxi]

Фотографија: Плакета на која е означено започнувањето на работата во Македонка.

Во раните фази „Македонка“ имала недостиг на образован персонал. Во 1955 година кога фабриката имала вкупно 1.224 работници од кои само 14 биле високо-квалификувани, 124 квалификувани и 448 полу-квалификувани додека 638 биле неквалификувани.[xxxii] Така, за потребите на фабриката биле отворени Индустриско-техничко училиште во 1954 година и Текстилното-техничко училиште во 1955 година. Во 1960 година овие училишта биле затворени; на нивно место бил отворен Училишен центар за образование на кадри од текстилната струка.[xxxiii] Исто така во рамките на Работничкиот универзитет биле организирани специјализирани технички курсеви за образување на работници. Во 1955 година околу 530 работници ги посетувале тие курсеви.[xxxiv] Во рамките на „Македонка“ во 1959 година бил отворен Центар за стручно образување на работниците насочен кон понатамошно образување и специјализирање на работниците. Фабриката исто така давала разни стипендии (вкупно 29 за 1956 година, 82 за 1961, на пример) за ученици од средните и стручните училишта, како и за студентите.

Развојот на фирмата не бил обележан само со нејзиното физичкото зголемување туку и со воведувањето на нови производни линии. Во 1955 година во предилницата била додадена

ткајачницата, а во 1957 година облагородилницата – обработувачките капацитети, додека во 1957 година бил додаден и друг оддел, „вигоњ предилницата“ - (еден вид предилница). Така, фирмата од предилница израснала во фирма за преработка на памучни ткаенини.

„Македонка“ произведувала три разни видови на производи: предиво, сирова ткаенина и готови производи. Одделението за дизајн се развивало така што во 1971 година биле направени 400 различни дезени и дизајни додека во почетните години не можело да се направат повеќе од 30. Во 1983 година „Македонка“ изградила фабрика за производство на фармерки и купила лиценца за производство на Вранглер (Wrangler) од САД.[xxxv]

„Македонка“ профитирала од причини што памук се одгледувал во штипскиот регион и насекаде низ земјата.[xxxvi] Иако податоците кои се прикажани тука го документираат производството од 1939 година, памук во оваа земја се произведувал долго време. Постојат докази дека Штип имал многу памучни полиња кон крајот на XIX век.[xxxvii] Во времето на Југославија само Македонија задоволувала 90% од потребата за памук во федерацијата. Како што може да се забележи во Табела 21, памук во Македонија се произведувал во големи количини.[xxxviii] Производството на памук го доживеало својот врв во раните 70ти.[xxxix]

Приказ: Производството на памук до 1973 година: Вкупно производство во тони

Важноста на оваа фабрика била толку голема што врховниот водач на Југославија, Јосип Броз – Тито ја посетил во мај 1959 година. Производите на фабриката се продавале насекаде низ поранешна Југославија и биле изложувани на индустриски саеми во Загреб и Лесковац. „Македонка“ имала партнери низ целата земја како што се „Атекс“, „Србијатекс“, „Текстилпромет“ (Загреб), „Славонијатекс“ (Осијек), „Текстил“ и „Велетекстил“ од Љубљана, „Стотекс“ од Краљево, „Нишпромет“ од Ниш и „Трготекстил“ и „Скопски магазин“ од Скопје, како и претставништва во седум градови на поранешна Југославија: Белград, Краљево, Загреб, Сарајево, Љубљана, Штип, Нови Сад.[xl]. Во тоа време 80% од производството било договорно.[xli] Зделките биле склучувани преку посредници како „Макотекс“ од Скопје и „Текстил“ од Загреб. Мал дел од зделките бил склучувани преку „Југотекстил“ (Љубљана), „Центротекстил“ од Белград. Така, уште во 1957 година фабриката почнала со извезување. Во 1959 година, една од успешните години, фабриката извезла половина од своето производство; околу 30 % од извозното производство било продадено во Бурма, а 19 % во Западна Германија. [xlii] Додека во раните 70ти нејзиниот извоз вредел повеќе од 3 милиони американски долари, главната улога се чини дека била трговијата во рамките на Југославија. Во 1977 година фабриката извезла 20% од своето производство. Во 1981 година „Македонка“ остварила извоз во вредност од 227 милиони динари додека во првите месеци на 1982 година, извозите вределе 320 милиони динари од кои 263 милиони биле остварени на западните пазари.[xliii] Во 1983 година „Македонка“ извезла 3.5 милиони американски долари.[xliv]

Во 1970те се реализирала идејата за здружување на сили со други текстилни и конфекциски фабрики и „Македонка“ станала дел од „Интекс“ конгломератот.[xlv] „Македонка“ инвестирала во основањето на следниве фабрики: предилниците „Малешевка“ од Берово, „Овче Поле“ од Свети Николе, производителите на конфекција „Партизанка“ од Делчево, „Алкалоид“ од Берово и ткајачницата и производител на фротир, крпи, големи крпи, постелнина и бањарки од Делчево. Сите три, Берово, Делчево и Свети Николе се многу мали планински градови во источниот регион на Македонија. Идејата била овие фабрики економично да го користат платното произведувано од „Македонка“.[xlv] Производителот на конфекција „Астибо“ исто така започнал како производна линија на „Македонка“. Всушност, текстилната индустрија на Штип била поврзана со развојот на други индустриски капацитети во регионот.

Мапа на Македонија со Берово, Делчево и Свети Николе

Во првата година на своето постоење „Македонка“ вработувала вкупен број од 500 лица[xlvii] кој постојано растел. Во 1955 година фабриката веќе достигнала број на вкупно 1224 работници, додека во 1961 година бројот на лица вработени во „Македонка“ пораснал до 2786.[xlviii] Повеќето работници биле млади, само 14 % биле постари од 40. Во таа фаза, по државна наредба, многу селани од штипскиот реон биле земени да работат во текстилната фабрика. Така, во 1955 година, фабриката достигнала бројка од вкупно 1.224 работници, додека во раните 1960ти бројот на лица вработени во „Македонка“ пораснал на 2.786.[xlix] Во средината на 1960те таа вработувала 3.070 работници.[i] Во 1970 година имало 3.500 вработени, 80 од нив со универзитетско образование, 188 високо-квалификувани, 862 квалификувани, 648 полу-квалификувани и 1.281 без квалификации, 268 со завршено средно образование, 83 со завршено основно образование и т.н.[ii] Бројот пораснал на 3700 лица во 1973 година и 4160 во 1977 година.[iii] Во 1979 година таа вработувала 4.300 лица и произведувала 19 милиони метри сива ткаенина и 17 милиони метри завршни ткаенини.[iiii] Најголем број на работници во „Македонка“ бил регистриран во 1987 година, 5900.[liv] Оттогаш бројот постојано се намалувал сè до ликвидацијата на фабриката во 2001-та година.

Година

„Македонка“ Број на работници

1952

500

1955

1224

рани 1960ти

2786

средина на 1960ти

3070

1970

3500

1973

3700

1979

4300

1987

5900

1991

4200

1995

3500

декември 2001

3009

Приказната на Астибо

Со постоењето на „Македонка“ која произведувала ткаенина и штофови, било природно да се отвори и фабрика за конфекција.[iv] Така, бил формиран “Астибо,, во 1962 година како одделение во рамките на „Македонка“ со 119 вработени и брзо растел.[vi] Во почетокот фабриката била сместена во празните депоа на тутунската фабрика „Монопол“. Во 1967 година имало 320 вработени и била претворена во автономна социјалистичка организација, т.н.

„ООЗТ“ (BOAL на англиски, ООЗТ означува основна организација на здружен труд), со Михаил Недков како нејзин директор. Во ова време владеела светска криза која ја погодила текстилната индустрија и производните единици на „Македонка“ надвор од Штип во другите градови на источна Македонија, како и „Астибо“, добиле автономен статус. Во тоа време „Астибо“ бил наречен ООЗТ „Конфекција Македонка Штип“. Дури во 1978 година, со организациската реорганизација на ООЗТ „Машка програма - Младост“, „Солидарност“, „Женска програма“, „Егзотик“, „Детска програма - Пинки“, „Галаксија“, „Општествена исхрана“ и „Астибо комерц“, „Астибо“ стана одделна компанија „Работна организација модна конфекција“ Астибо.[lvii] Основната дејност на Астибо бил дизајнот, производството и дистрибуирањето на машини, женски и детски готови облеки.

Во 1972 година, фабриката „Астибо“ имала околу 2.000 вработени. Следејќи ги препораките за политика – да отвори ограноци во недоволно развиените региони на земјата за да се опфати голем број невработени лица, таму „Астибо“ основа производни единици во неколку градови главно во источниот дел на Македонија како на пример Македонски Брод „Бродчанка“, Пробиштип, „Протек“, Свети Николе, „Астибо“ – Свети Николе, Крива Паланка, „Паланчанка“, Радовиш „Радовишанка“, Винаца, „Винивчанка“, Кратово, „Кратовчанка“ и Македонска Каменица, „Вера Јоциќ“[lviii] Многу од овие единици отворени во источните региони на Македонија, како „Вера Јоциќ“, биле основани како резултат на одлуката на комунистичкото водство да се вработат сопругите на мажите кои работеле во рударските јами во источна Македонија и покрај недостатокот од интерес за овој потфат од страна на самата фабрика „Астибо“.[lix] Земајќи ги предвид сите работници во Штип и во другите места, во „Астибо“ вкупно биле вработени 5.5000 работници.

Деценија по основањето, конгломератот прераснал во еден од најголемите производители на лесна конфекција во Југославија и воопшто еден од врвните пет производители на конфекција со 60 сопствени продавници низ земјата.[lx] Во тоа време фабриката Астибо почнала да го извезува своето производство со склучување на договори со странски купувачи, „производство на однапред нарачани и платени парчиња од страна на станските партнери“[lxi] Токму во тој период 1973-1980 година, „производството на текстил и на конфекција доживеало остар пад во старите индустриски региони“ кои минале низ процес на „де-индустријализација“, додека периферните региони на југ и на исток, со или без текстилна традиција, биле избрани за нови инвестиции во текстилното и конфекциското производство.[lxii] До 1978 година „Астибо“ извезла половина од своето производство.[lxiii] Во 1983 година „Астибо“ извезла стока вредна 2.4 милиони американски долари. [lxiv] Следната година вредноста на извозите изнесувала 4 милиони американски долари.[lxv] Во првите осум месеци на 1985 година „Астибо“ извезла 5.3 милиони долари.[lxvi]

Фабриката растела и во 1975 година имала 3200 вработени.[lxvii] Во раните 1980те „Астибо“ имала над 3.700 работници и била добро позната во поранешна Југославија.[lxviii] „Астибо“ пораснала толку многу што имала своја здравствена станица, ресторан и детска установа за децата на вработените.[lxix]. Колку добро била организирана фабриката во тоа време може да видиме од фактот дека здравствената станица имала одделение за гинеколошки третман кое нудело, помеѓу другите совети, советување за употреба на контрацептивни средства, лабораторија, педијатар и забно одделение.[lxx] Фирмата дополнително станала значителен дел од градскиот живот бидејќи изградила апартмани за работниците, сопствен ресторан и

градинка за децата на вработените. Свкупно целиот комплекс на згради на „Астибо“ изнесувал 35.000 квадратни метри. Фирмата имала и хотел од „Б“ категорија „Гарни“ (6 соби, 3 двокреветни и 3 еднокреветни) во центарот на Штип изграден во 1978 година. Во 1970те фабриката „Астибо“ обезбедила еден милион југословенски динари за стипендии и кредити за финансирање на образувањето на децата на вработените.[Ixxi]

Пропаѓањето и падот на Македонка

Иако била наградена со посебна медаља од Тито во 1977 година, „Македонка“ имала неколку проблеми кои довеле до нејзиното пропаѓање во 1980те и конечен пад една деценија подоцна.[Ixxii] Бидејќи „Македонка“ произведувала ткаенини од памук, голем дел од памукот бил произведуван од страна на локалните агрикултурни работници.[Ixxiii] Проблемите на „Македонка“ започнале во 1973 и продолжиле кога, како што можете да видите од приказот подолу, настанало значително опаѓање во производството на памук во Македонија. Почнувајќе од 1970те, фабриката сè повеќе зависела од увозот на основните материјали како на пример памукот.[Ixxiv] Кои биле причините за намалувањето на производството на памук во Македонија? Во раните 70ти постоел голем оптимизам во однос на иднината на македонската памучна индустрија. Браните во Водача и Тулија биле изградени и обезбедиле комплетен систем за наводнување кој бил неопходен за зголемување на производството на памук, а биле купени и 50 комбајни од поранешна СССР за земјоделско индустриските комбинати (ЗИК) од разни краишта на републиката.[Ixxv] Всушност, зголемување на производството на памук било потребно бидејќи тогашното производство речиси целото било искористувано од „Струмичанка“ и „Македонка“. Сепак, оптимизмот бил со краток век и настанало опаѓање на производството на памук. И покрај подобрувањето на некои од факторите кои влијаеле врз производството, како на пример наводнувањето, производството на памук и понатаму било крајно исцрпувачко, периодот на растење долг, а добивките многу ниски во споредба со работата која се вложувала. Дополнително, дел од проблемот бил што споменатите 50 комбајни биле на располагање на ЗИК, но не и на поединечните производители (кои биле принудени рачно да ги одгледуваат своите посеви) на памук кои доминирале во памучниот сектор. Немало ни доволно машини за одделување на памучното влакно од семето.

И уште, на светските пазари на памук во 1970те се појавиле некои навистина големи производители како на пример Австралија, додека другите производители како Кина, Индија и Бразил доживеале значително зголемување на нормата со што дошло до намалување на цените на овие производи. Кога во 1970те Кина започнала со интегрирањето на својата економија на глобалните пазари, достапноста на памукот, а во таа смисла и резервите на памук значително се зголемиле и ова автоматски влијаело врз светските цени на памукот и довело до нивно намалување.[Ixxvi] Така, бидејќи настанало значително намалување на

цената на памукот на светскиот пазар во раните 1970ти, во Македонија станало економски поисплатливо да се увезува памук од социјалистичките партнери во Египет или СССР наместо да се произведува сопствен памук. Во 1980те речиси сиот памук употребуван во „Македонка“ бил увозен.[lxxvii] Всушност, „Македонка“ извезувала ткаенини во источниот блок во замена за памук. Во првите пет месеци на 1982 година извозите од поранешниот социјалистички блок вредни 56 милиони динари биле употребени за набавување на памук.[lxxviii] Во средината на 1980те околу 90% од употребениот памук бил увозен. [lxxix]

Приказ: Показатели на намалени цени на памук 1970-2001 година

Извор: Земјоделски производи: Профили и релевантни преговорни прашања на Светската Трговска Организација

Како последица на тоа, македонските фармери го намалиле производството на памук и постепено преминале на одгледување на други попрофитабилни земјоделски производи. Со текот на времето новите објекти (брани, систем на наводнување) и опремата се употребувале за одгледување на раноградинарски култури. Денес, Институтот за јужни земјоделски култури во Струмица е речиси единственото место во Македонија каде што сè уште се одгледува памук и тоа само за научни цели.[lxxx]

Приказ: Производството на памук во Македонија 1974-1997 година

Со намалувањето на производството по 1973та година, сè помалку региони произведувале памук, па така до 1992 година Велес произвел 7, Кавадарци 12, Гевгелија 4, и Валандово (во струмичкиот регион) 6 тона, додека од 1995 до 1997 година Валандово бил единствениот регион во земјата каде што се произведувал памук. Во 1998 година веќе никаде во Македонија не се произведувал памук.

Друг клучен проблем била прекумерната вработеност во фабриката како резултат на партиското мешање во економијата. Масовната индустријализација во повоениот период била преземена без премногу грижа за стварната потреба од вработување на луѓе. Повеќе лица отколку што било потребно биле вработени во новите фабрики, а продуктивноста пониска од оптималната.[lxxxi] На пример, веќе во раните 1960ти години економската логика за основања на ткаечници и производители на конфекција со користење на ткаенините на „Македонка“ се

показала како погрешна бидејќи сателитските фабрики во Берово, Свети Николе и Делчево почнале да носат загуби. Сепак и покрај тоа, тие и други погони, погрдно нарекувани уште и политички фабрики, морале да се отвораат за да се привлече големиот број на невработени во регионот.[lxxxii] Годишните загуби на фабриката во Берово за 1965 година биле проценети на 50 милиони југословенски динари. Вториот фактор кој влијаел на економското пропаѓање на фабриките бил лошиот менаџмент. Третиот фактор кој го предизвикал пропаѓањето на „Македонка“ лежел во економските потешкотии на Југославија во 1980те и раните 1990ти и падот на пазарот предизвикан од војните на разединувањето на федеративната република. Во 1980те фабриката не остварила никаков добиток, но системот морал на работниците да им исплаќа плати. За да ги исплати платите раководството набавувало средства со позајмици од разни банки, дури и од рударската фирма Саса од Македонска Каменица. Двата најстари производни објекти, предилницата и ткајачницата, носеле загуби и можно решение било разделувањето на фабриката на помали единици. Но, постарото раководство водено од генералниот директор Панче Брашнаров во периодот 1989-1992 година одбило какви било промени во структурата на „Македонка“ и покрај тоа што тие можеле да помогнат економски поодржаните делови од фабриката да ја поминат претстојната преобразба полесно.[lxxxiii]

Војните и распаѓањето на Југославија негативно влијаеле врз работењето на фабриката, уште во раните 1990ти не само што имало пад на југословенскиот пазар на кој фабриката била насочена, туку, што е и уште позначајно, „Македонка“ не можела да ги реализира своите финансиски побарувања од фирми од сите краишта на поранешна Југославија.[lxxxiv] Во 1992година Делчо Лазаров станал нов генерален директор и бил подготвен во соработка со владата да започне активна постапка за банкрот. Според програмата за ликвидација подготвена од страна на македонската влада, истата година двете најпроблематични единици, предилниците и ткаечниците требало да бидат ликвидирани и продадени на заинтересираните странки.

Пропаѓањето: Делови од „Македонка“ денес

Бидејќи финансиските загуби на „Македонка“ продолжиле и во раните 1990ти, таа била вклучена во посебната програма за реструктурирање на 25те најголеми фабрики - загубари во земјата.[lxxxv] Владата била насочена кон реорганизацијата на фирмата и решавање на проблемот на прекумерната вработеност со програма на Светската Банка. Средствата од оваа програма за отпусно исплаќање на вишокот вработени во Македонија изнесувале 1.8 милиони американски долари. [lxxxvi] Живко Толевски, водачот на синдикатот на „Македонка“ не се согласил со ова решение и организирал нов штрајк. Нештата се разбуркале и постапката на ликвидација била одложена додека производството продолжило и покрај загубите. Платите биле исплаќани од заеми за кои како гаранција била ставена поспоредната сопственост на „Македонка“. Таквата состојба била неодржлива и работниците биле принудени да земат одмор и да примаат 70% од нивните плати.

Отпуштањето се одвивало во две фази, така во март 1995 година во Заводот за вработување во Штип била исплатена финансиска компензација и отпусна исплата на втора група на 650 отпуштени работници на „Македонка“. 650-те работници биле прогласени за технолошки вишок во „Македонка“.[lxxxvii] Во октомври 1995 година, владата одлучила да го започне процесот на приватизација. Согласно одлуката на Владината комисија за преобразба на јавните претпријатија, која ги разгледала извештаите за процесот, за трансформација на 13 (од 25) претпријатија со слабо производство, седум такви фирми добиле „зелено светло“ за приватизација, а меѓу нив била и „Македонка“ од Штип.[lxxxviii] Следната година, Агенцијата за приватизација одлучила да ги префрли долговите на „Македонка“, на осум одделни правни лица кои настанале од посебните одделенија на фабриката. Но, и осумте нови правни лица истотака имале загуби и продолжиле со лошото економско работење.

Бидејќи реорганизираните посебни лица работле слабо во годините кои следеле, во 2000-та година владата започнала стечајна постапка. Добитник на меѓународниот тендер бил Зоран Крстевски, италијански државјанин со македонско потекло. Тој планирал да ја реорганизира фабриката чекор по чекор, да ја замени старата машинерија со нови италијански машини и повторно да вработи работници од „Македонка“. Тој имал намера да се завршат правните постапки поврзани со купување на фабриката што поскоро, но бил соочен со организирани протести од страна на работниците кои не му дозволиле ни да влезе во просториите на фабриките кои требал да ги купи. По таквиот пречек, г-дин Крстевски решил да не инвестира во „Македонка“ и притоа пропаднал првиот обид за приватизација на „Македонка“. Подоцно имало и неуспешни обиди за приватизација на компанијата преку моделот на откуп од менаџерите и вработените. [lxxxix]

Иако до 2001 година приватизацијата изгледала како најповолно решение, ни една работна единица на „Македонка“ не била приватизирана, поради, како што некои тврдеа, „недефинираниот став на владата спрема компаниите кои трпеа загуби, а кои одамна требало да бидат продадени или затворени како што тоа го бараа меѓународните монетарни експерти.[xc] Главниот проблем со приватизацијата на „Македонка“ било тоа што откако почнаа промените во политичкиот систем и почетокот на падот на компанијата, машините, другата опрема и производствените капацитети воопшто не биле редовно одржувани, а купувачот требало да вложи огромни средства за да ги поправи и да го рестартира производството.[xci] До крајот на годината Владата решила да ја ликвидира „Македонка“, продавајќи ја дел по дел. За времето на ликвидацијата, во декември 2001 година, компанијата имала регистрирано 3.009 работници.

До 2003 година, од различните работни единици на „Македонка“, една по една, изникнале правни лица кои биле приватизирани како што следи:

Приватизираните одделенија на „Македонка“ [xсii]:

Број на вработени [xсiii]

Купено од правно лице (физичко), кој ја користи раб. единица денес

Број на вработени во 2004/05

Постелнина

208

Макпромет (Миле Атанасов) изнајмено на „Микотекс“

Микотекс: 180 вработени

Предилница

742

Макпромет [xсiv] изнајмено на Баргала

Баргала: 986 Вработени

Ткајачница

1227

Оаза (Славе Ивановски и Љупчо Манџуков) [xсv], изнајмено на ЕАМ, Елан Трејд и Протекс Ас. Политекс е во сопственост на Оаза.

Политекс, (фабрика за производство на фротир и финални производи): 5 (0)

Протекс Ас:

10 работници

– планирано да се зголеми на 50

ЕАМ: 45 работници

Микотекс

180 работници

Елан Трејд (производство на мебел):

Фармерки/тексас

584

Недефинирана сопственост Методија и Игор Смиленски, изнајмено на, Текстил Инвест Деним, Текстил Инвест Конфекција, Илинден Текстил

ТИД: 130 работници ТИК: 80 работници

Илинден: 100 работници

Шпедиција и транспорт

38

Фирмата Кит-го (во сопственост на Крум Гогов)

Услужни дејности и енергетика

81

Бобо Менувачница (Ристе Мицев)

Услужни дејности и енергетика 15

РОС (резервни делови, опремување и сервисирање)

36

Благоја Темелковски од Скопје, сопственик на ЦЕР, регистрира нова компанија ЕЦМ која ќе раководи со РОС

ЕЦМ 20 – планирано да се зголеми на 36

Општествени стандарди

93

Прециз (Тони Манев) изнајмено на „Максима“

Максима: 185 работници

Хотел Македонка, Дојранско Езеро, градинка, ресторан и 3 продавници

Прециз

Вкупно

3009

1891

Поголемиот дел од просториите на Македонка кои беа откупени од различни сопственици се сега изнајмени. Политекс, компанија која произведува фротир, крпи, пешкири за плажа, постелнина и бањарки е во сопственост на Славе Ивановски, сместена е во мал простор во рамките на поранешната АД Ткајачница. Компанијата била ликвидирана во јуни оваа година и била понудена за продажба заедно со машините и просториите. Моментално има 20 машини набавени во седумдесетите од кои дел можат да бидат реновирани и користени за производство. Пред трансформацијата, во оваа работна единица, АД Ткајачница, работеле 254 работници. Кога г-дин Ивановски го купил „Политекс“, имало 100 работници од кои само пет биле вработени од новиот сопственик. Работниците се надеваат дека новиот сопственик на АД Фармерки, чија продажба е предвидена за 6. септември 2005 година, ќе се заинтересира и за „Политекс“ со цел да ја купи компанијата.[xcvi]

Голем дел од „АД Ткајачница“, од околу 6000м² бил изнајмен на десет години од грчката компанија „Протекс Ас“.[xcvii] Основната дејност на оваа компанија било производство на волнено предиво од сурова волна наменето за производство на теписи. Според менаџерот Петар Димитровски актуелниот број на вработени е 5 лица, но по едногодишна подготовка тие планираат да започнат производство во летото и да вработат уште 50 лица, поранешни работници на „Македонка“.[xcviii] За започнување на производството, планираат да увезат суровини, волна од Грција, а во иднина да откупуваат волна и од Македонија. Инсталираниот производствен капацитет е околу 50/60 тони месечно, а планот е целокупното производство да се пласира на странските пазари, највеќе во Велика Британија, Германија и Данска. Машините за производство кои се стари дваесет години, произведени во Италија и Белгија, биле префрлени во „Македонка“ од другата компанија на сопственикот со седиште во Лариса. Одржувањето на машините и нивниот превоз го обезбедува грчкиот сопственик. До крајот на месец август, „Протекс Ас“ започна со пробно производство на волнено предиво, вработувајќи 10 лица.[xcix]

Друг дел пак од АД „Ткајачница“ бил откупен од штипскиот конфекциски производител „ФАМ“. Според сопственикот на АД Ткаенини, Славе Ивановски, најпрофитабилно е да се дадат под наем или продадат делови од ова поранешна работна единица на „Македонка“.[c] Тој би сакал да ја претвори „Македонка“ во бесцаринска зона и на тој начин да се привлечат

странските инвеститори. Другата негова идеја е „Македонка“ да се претвори во универзитетски комплекс. Иако има разновидни идеи за тоа што би можело да се направи со овој имот, тој воопшто не е заинтересиран за отворање на капацитети за производство на конфекција поради стравот од евтин кинески увоз на такви артикли.

Во поранешното АД Фармерки и тексас се сместени две компании кои вршат производство: „Текстил инвест деним“ (со 140 работници) која произведува ткаенини за турска компанија, и „Текстил инвест џинс“ која произведува Lohnveredelung конфекција. Производителот на конфекција „Микотекс“ ја издава поранешната АД „Постелнина“. Во поранешното АД Транспорт и Шпедиција е сместен конфекцискиот производител „Кит-го“, додека фабриката за чевли „Баргала“ ја зела под наем АД Предилница. Конфекцискиот производител „Максима“ го дава под наем поранешното АД Општествени Стандарди. Компанијата која ја купила АД Општествени Стандарди, „Прециз“ сега е сопственик и на хотелот „Македонка“ на Дојранското Езеро, градинката, ресторанот и трите продавници. Понатаму, во октомври 2004 год., Благоја Темелковски станал новиот сопственик на поранешното „АД РОС“ и основал нова компанија ЕЦМ која ќе управува со оваа работна единица.[ci] Нивната основна дејност е репарација и одржување на електрични машини, трансформатори и производство на механички делови. Новиот сопственик ги наследил старите машини и до сега не инвестирал во набавка на нови и современи машини.

На крај, Ристе Мицев е сопственик на поранешното АД Енергетика и нема намера да го издава локалитетот бидејќи оваа работна единица ги снабдува со електрична енергија другите фирми и на тој начин прави профит.[cii]

За време на ликвидацијата на „Македонка“ голем дел од опремата била запуштена, а дел и украдена Во текот на постапката за приватизација, кога стечаен управник бил Димитар Ациев, осум од поновите машини биле преместени во текстиланата фабрика „Астибо“ во Берово. Не постојат никакви документи кои потврдуваат дали машините биле продадени или изнајмени.[ciii] Иако полицијата била информирана, не била покрената никаква истрага. Многу луѓе од Штип знаат дека дел од машините од „Македонка“ се наоѓаат во Берово. Ова е јавна тајна. Другите машини на „Македонка“ биле оставени на новите сопственици за тие да решат што да направат со нив. Некои од машините биле прилично нови. Во 1997 за одделението за „облагодорување“ биле набавени 4 нови машини од Швајцарија со вредност од околу еден милион евра. Овие биле современи модели и ни една друга компанија во Македонија немала такви. Новите сопственици на АД „Ткајачница“ од друга страна не ги сметале овие машини за корисни, ги запуштиле и ги продале како отпаден метал во Македонија и Бугарија. Во АД Предилница судбината на машините не била поинаква. Тие биле уништени со булдожери пред да бидат распродадени како бескорисен метал. Единствено машините од „АД Рос“ ја преживејале транзицијата и сè уште се употребуваат за производство.

Распадот и трансформацијата на Астибо

Во раните осумдесетти, „Астибо“ имал проблеми со продажбата на домашните пазари. Бидејќи наплатата од големопродажните трговци била регулирана со рок од 90 дена, неконтролираната југословенска инфлација во тоа време ја девалвирала вредноста на парите добиени на денот на наплата. Затоа, управата решила да го зголеми извозот.[civ] Па, откако рано во осумдесетите Астибо се соочило со финансиски потешкотии, тие започнале да работат на база на „lohnveredelung“ производство. Работата била лесна бидејќи странските партнери, главно Германци, ги обезбедувале сите неопходни материјали, а „Астибо“ само требало да ја крои и шие конфекцијата. За разлика од седумдесетите, сега „Астибо“ немал потреба да развива свои производи и да ги продава на странските партнери; ниту пак имал потреба да ги набавува материјалите за производство.[cv] Веќе во тоа време околу 60% од конфекциските производители работеле под договор произведувајќи веќе нарачана конфекција од западните компании.[cvi] Во 1982 година, околу 85% од сиот извоз на „Астибо“ бил според lohnveredelung системот. Извозот изнесувал околу 40% од целокупното производство и вредноста достигнувала 1,2 милиони американски долари, од кое 80% било пласирано на западните пазари. [cvii] Со цел да се олесни процесот, во април 1985 „Астибо“ станал дел од конгломератот „Интекс“.[cviii]

Во меѓувреме, во 1987 година бројот на работници во „Астибо“ достигнал рекордна цифра од 4800 лица .[cix]

Година

„Астибо“ Број на работници

1962

119

1967

320

1972

2000

1975

3200

Рани 80-ти

3700

1987

4800

Крај на 90-ти

2000

Во тоа време 80% од производството било извезувано. До 1989 година, „Астибо“ прераснал во независен бизнис со седум независни фабрики на едно место, кои во 90-тите пред компанијата да се соочи со финансиските потешкотии, произведувале околу 2,5 милиони готови парчиња конфекција годишно. Во тоа време, над 90% од производството било базирано на Lohnveredelung договори во кое производите се извезувале во Западна Европа (вклучувајќи ги Германија, Холандија, Данска и Белгија) и САД. Сопственото производство било продавано преку ланецот на 28 малопродажни продавници низ поранешна Југославија. Генерално земено, „Астибо“ била релативно успешна фабрика пред распадот на стариот систем.

По распадот на Југославија, во февруари 1991, во независна Македонија, работните единици надвор од Штип станале независни фирми додека „Астибо“ станало Акционерско Друштво.[сх] Во периодот на транзиција управата основала неколку нови друштва со ограничена одговорност, како „Астимпекс“, „Астипром“, „Астигрос“, „Астибо-Турс“ и „Астибиланс“. Неколку фактори придонеле кон распадот на Астибо во 90-тите: еден од најважните фактори бил поврзан со регионалните турбуленции и војните за наследство на Југославија со што биле прекинати трговските контакти со западните купувачи на конфекција. „Астибо“ не можело да ги реализира и финасиските побарувања од фирмите низ територијата на поранешна Југославија.[сxi] Од друга страна, и прекумерната вработеност претставувало огромен проблем бидејќи компанијата имала многу поголем број на работници отколку што и биле потребни во 90-тите.[сxii] Прекумерната вработеност била оптоварување од минатото поради масовното вработување на младината во седумдесетите. Во тоа време управата се фалела „ќе вработуваме нови работници бидејќи имаме многу нарачки... што ќе се случи кога ќе престанат нарачките – ќе размислуваме за тоа кога ќе дојде тоа време.“[сxiii] Управата не размислувала за долгорочните последици од вработување на огромен број работници. При крајот на 70те и раните 80ти компанијата се соочила со негативен тренд и почнала да акумулира долгови. [сxiv] Ако за време на социјализмот ова прашање можело да се стави на страна, проблемите излегле на површина по промената на политичкиот систем. Соодносот помеѓу работниците и администрацијата не одел во прилог на ефикасната работа. На пример, при крајот на '90-тите од 2.000 работници, до 700 лица биле вработени во непроизводниот дел на компанијата.[сxv] Покрај тоа, лошите раководни одлуки и вишокот на производствен капацитет исто така придонеле за распаѓањето на профитабилниот бизнис и воделе кон несолвентност на команијата. [сxvi] Во втората половина на деведесетите години од минатиот век, „Астибо“ акумулирал долгови од 30 милиони евра кон државните институции и бројни приватни фирми, додека придонесите за социјално и здравствено осигурување не биле платени неколку години.[сxvii]

Со губењето на југословенските пазари во раните 90-ти, фабриката неуспешно се обидела да влезе во западните пазари продавајќи сопствен бренд. Според Бранко Георгиев, заменик директор на TLM Canda и поранешен директор на „Астибо“, иако компанијата регистрирала сопствен бренд во Германија, „Астибо-Де“, не успеала да најде партнери кои би ги купувале нејзините производи. Недостигот на добри контакти придонело кон пропаѓање на оваа

иницијатива. Како што г-дин Георгиевски објаснил „многу е тешко да се ‘освојат’ западните пазари, немавме вистински човек во Германија и не успеавме. Така одат работите во таканаречените отворени пазари.”[схviii] Економските потешкотии на „Астибо” ја натерале владата во април 1994 година да иницира трансформација на компанијата преку основање на Совет за трансформација и подготовка на акциона програма. Тогашниот генерален директор, г-дин Панче Насев, заедно со неговите соработници, неуспешно преговарал со владата за можностите тогашниот менаџерски тим на „Астибо” да ги откупи мнозинските акции.[схix]

Компанијата продолжила да прави загуби од 1995 година наваму. Во 1997 година, вредноста на компанијата била проценета на 14 милиони германски марки, но прашањето како да се приватизира компанијата останало нерешено бидејќи работниците се противеле на менаџментот да ја откупи фирмата и организирале штрајкови за да го наметнат својот став. Дури во мај 2002, владата во консултации со управата на компанијата решила да иницира стечајна постапка во „Астибо”. Компанијата била ликвидирана во забрзана постапка на 10. јули 2002 година и бил распишан тендер. Во тоа време „Астибо” имало 2.056 работници кои работеле во следните работни единици: (конфекциските фабрики се во потемнет текст).

Астибо

Број на работници [схx]

Број на работници [схxi]

Купено од

Број на работници

Солидарност- машки оддел.

Производство на кошули и специјално одделение за производство на пиџами.

468

455

Ескада

205

Вадо – спортски оддел. Производство на полутешки и готов текстил како машки и женски виндјакни, лесни сакоа, машки и женски пантолони и сукњи.

279

230

Ларс

300

Женски – женски оддел. Производство на фустани, сукњи и пантолони.

410

360

Лабод- Елена;

Линеа

145

180

Егзотик – специјализиран женски оддел.

Производство на женски блузи и сукњи, костими за капење, трикоа.

276

287

Монт трејд

V&E

125

155

Јанг – детски оддел.

Производство на детска и младинска/тинејџерска.

210

240

Галаксија – печатење, везење со една линија за производство на лесна конфекција.

92

100

Холдинг

236

Астимпекс

13

Технотекс (единица за резервни делови и уреди)

28

Milano

105

Стандард

27

Астипром (угостителство)

9

Аситранс (шпедиција)

5

Астигрос (трговија на големо и мало)

3

Асти-Турс (туристичка агенција)

8

Астибиланс (книговодство / сметководство)

4

Вкупно

2068

1672

1215

Во време на продажбата, „Астибо“ бил проценет од владата дека вреди 4.000.000 евра, многу помалку од првата проценка на вредност. Карактеристично за ‘90-тите е тоа што вредноста на македонските јавни компании кои биле понудени за продажба се намалувала како што минувало времето, а приватизацијата постојано се одложувала. Претријатијата загубари не само што правеле загуби туку и нивната актива била подложна на обезвреднување, па така и „Астибо“. Победникот на тендерот г-дин Кочо Моцан бил првиот што ја купил компанијата за 2.125.000 евра. Но, тој не успеал да ги уплати парите во правно предвидениот рок, а тендерот и продажбата биле откажани. На крајот на 2002 година бил распишан нов тендер. Не постоеле договорни услови за продажба за враќање на работа на работниците или идни инвестиции во погонот во кој било тендер. Единствениот критериум за избор на купувачот била цената понудена за активата/капиталот. Како дополнување, владата ги покривала неплатените придонеси за социјално осигурување и понудила исплата на отпремнина за оние работници кои добиле отказ, во зависност од стажот. Долговите кон различните странки требале да бидат исплатени со средствата од продажбата на компанијата.[сххii] Компанијата била откупена од страна на конзорциум од девет компании кои платиле 1.704.000 евра. Секоја членка на конзорциумот платила износ во зависност од големината на објектите, сумата варираше од 110.000 до 280.000 евра.[сххiii]

Компаниите кои го купиле поранешното општествено претпријатие „Астибо“:

„Астибо“

“Ларс”

“Ескада”

“Линеа”

“В&Е”

“Елена” (Лабод)

“Модена”

“Монт”

“Вабо”

“Милано”

“ВиТ”

Над 1.000 работници започнале да работат во новите претпријатија со седиште во „Астибо“, околу 650 од нив биле поранешни работници на „Астибо“. Новите сопственици ја реновирале фабриката, вложувајќи повеќе од два милиони евра. Како компензација за акумулираниот долг за снабдување со вода, на локалната самоуправа им го оставиле месниот хотел Астибо, додека двете продавници во Штип биле дадени како компензација за акумулирани долгови кон Електростопанство и пекарата „Жито Леб“.[схxiv]

Состојбата на текстилното и конфекциското производство во Штип денес

Каква е состојбата со секторот за текстил и конфекција во Штип денес? Да почнеме со основното прашање, колку производители постојат сега? Многу е тешко да се увиде колку текстилни претпријатија и конфекции има во Штип. Во разговор, луѓето од Штип често тврдат дека има 70 до 80 конфекции, дури и 1“, но овој бројка се покажа како претерана. Всушност, ЦИПК успеа да идентификува само 58 текстилни производители и конфекции во градот Штип. Ова можеби не е апсолутно најточната бројка бидејќи некои фирми, особено помалите, работат надвор од системот, додека други до сега банкротирале (Витекс), но оваа бројка може да се смета за прилично веродостојна земајќи ги предвид актуелните околности. Види ја целата листа на текстилните и конфекциски производители од градот приложена на крајот на документот, Табела А.[схxv] Интересно е тоа што само 3 конфекции имаат новоизградени производствени капацитети: Вивенди, Албатрос и Вабо; додека другите ги користат зградите од поранешните претпријатија во општествена сопственост (ПОС). Штипко на пример е сместен во капацитети на поранешното ПОС Прогрес – фабрика за метални производи, Мавис работи во старата зграда на тутунската компанија “Југотутун”, Ангротекс, Грација, МК Вера Монд, Штиптекс и МК Бритекс се сместени во складовите на поранешното ПОС „Нова Трговија“, Беас-С е сместено во „Метална“. Ги споменаваме и компаниите кои работат во капацитетите на Астибо и Македонка. Понатаму, Стилтекс, Анатекс и Томас Стил се сместени во приватни куќи, Нана во трговски центар (старо ПОС) додека Лонгуров работи во склад на „Макпромет“. Тринаесет компании се сместени во просториите на Астибо и Македонка. Машините на конфекциите најчесто ги сервисираат поранешни техничари од „Македонка“ и „Астибо“, а само мал број компании вработуваат лице кое е одговорно за ваква дејност. Повеќето од машините се набавени од Турција и се тип YUKI произведени во Јапонија. [схxvi]

Слика од конфекциска производствена линија

Во споменатите 58 компании работат 5610 лица, што укажува на фактот дека процентот на луѓето вработени во секторот за конфекција и текстил во штипската економија е мошне висок (околу 45% од вработените лица во Штип). Ако се земе предвид дека постојат и голем број на лица кои работат во индустрии поврзани со секторот за текстил и конфекција, како транспорт и логистика, угостителство за вработените, итн., многу лесно може да се види значајноста на секторот во штипската економија. Згора на тоа, Штип е најголемиот центар за текстилно и конфекциско производство во Македонија. Градот има повеќе работници во овие сектори од

Скопје со 3.851 вработени, Тетово со 3.563, Гевгелија 2.985, Битола со 2.541 и Струмица со 2.316 работници.[сххvii]

Производството на конфекција и текстил во штипските компании е сконцентрирано на производство на извоз за облагодарување, бидејќи само една компанија (EAM) има сопствено производство кое се пласира преку сопствени извозни канали, додека 2) Томас Стил и Стилтекс, мали фирми со по 5 работници кои шијат пантолони) имаат сопствени производи на продажба на домашните пазари. Згора на тоа, неколку компании произведуваат мал дел од своите производи за домашните пазари, или вршат сопствен извоз: Грација (со околу 5% од сопственото производство), Монд (10%), Беас-с 20%, Бритекс 20%, Милано/Модена 40%, Зен/Вивенди 20% и Штипко 30%.

Големо мнозинство од штипските текстилни и конфекциски производители произведуваат „лесна (секојдневна) конфекција“ како кошули, блузи, маици, итн., производство за кое не е потребна голема фиксна инвестиција, но е ранливо од пазарни скокови и конкуренција од Азија каде што трошоците за работна рака се многу помали. Помал број на производители (11) како: Анатекс, Кит-го, Стартекс, Беас-с, Стар-текс, Штипко, До-на, Стилтекс, Зизитекс, Мактекс и Галија произведуваат ексклузивно или главно јакни, палта и друга пософистицирана полутешка и „тешка конфекција (кроена)“. Овој вид на производство е поотпорно на пазарната ранливост поради повисоки транспортни трошоци, потребна е поквалификувана работна сила и поголема капитална инвестиција. Зен-Вивенди и Монд произведуваат и тешка и полутешка конфекција, но тоа е како дополение на лесните текстили кои сè уште ја претставуваат нивната главна дејност.

Мал број на штипските компании посветуваат дел од нивните производи на домашните пазари, или за сопствен извоз: Грација (со околу 5% од производството), Монд (10%), Беас-с 20%, Бритекс 20%, Милано/Модена 40%, Зен Вивенди 20% и Штипко 30%. Ова значи дека Штип заостанува позади светските трендови во дизајнирање и брендирање, кое претставува нова економска активност насекаде во регионот од Србија (Никола'с, Мона, St. George, итн.), преку Бугарија (само неколку компании произведуваат сопствен бренд само за домашниот пазар: Daphne, Odeta, Albena Style, итн.), до Турција (Little Big, Mavi Jeans, Tас, итн.) и Романија (каде што владата ја стимулира индустријата преку инвестиции за да се произведуваат сопствени колекции за домашниот пазар и за извоз како Xandra и Androlf). Штип има само неколку високо вредни производи и моментално се врши само „рабување и шиене“. Повеќето компании се мали или средни претпријатија, а работниците се вешти во едноставни техники за сечење и составување, работи кои се потребни за производство на „лесна конфекција“.

Губитниците во трансформацијата

Јасните губитници во трансформацијата во штипскиот текстилен и конфекциски сектор се работниците во овие индустрии. Додека сопствениците и менаџерите/раководителите на конфекциите уживаат во подобар живот, нивната судбина не е толку добра како на оние во

новите гранки на овие сектори кои многу бргу се развиваат, како логистиката и посредништвото. Добитниците од трансформацијата се оние менаџери/раководители и водачи на сектори кои инвестирале во типови на активности на додадена вредност вклучувајќи маркетинг, логистика и транспорт.

Михајло Николовски [сххviii] работел како кројач во социјалистичките времиња, започнувајќи во 1973 година. Тој дипломираше на двегодишно техничко училиште за кројачи и работел во „Астибо“ од 1973 до 2002 година. Добитник е на бројни награди во времето на комунизмот: два пати бил „ударник на годината“, два пати „ударник на месецот“, исто така ја добил наградата „1-ви Мај“ од синдикатот. Во осумдесетите тој заработувал плата од околу 350 евра месечно и купил стан од 58 метри квадратни преку кредит од локалната банка. Неговата сопруга исто така работела како кројач, вработена од 1972 со слична плата. Со нивната заработувачка тие ги покривале сите животни трошоци и често оделе на одмори. За нив најпосетена дестинација бил Дојран и никогаш не излегле од државата. Двајцата имале време и средства за забава, ресторани, итн. Михајло бил задоволен со јавниот систем за здравство. Мајка му била помошник шеф на кујна во државен ресторан, а неговиот татко бил полицаец. Многу лесно можеле да добијат кредит од банките. Михајло е многу задоволен од политичкиот систем во тоа време и смета дека меѓуетничките односи и безбедносната состојба биле стабилни. Немал никакви „пречки во комунистичкиот систем“ и веруват дека можел лесно да планира за иднината поради просперитетните економски околности. Бил задоволен од односот работодавец-работник во комунистичкиот систем. Синдикатите биле многу силни и било тешко за компаниите да прогласат некого за технолошки вишок.

Денес, Михајло е кројач во приватна компанија за производство на конфекција. Неговата сопруга работи во друга компанија од истиот сектор. Неговата ќерка е родена рано во седумсетите, а денска е омажена, додека неговиот син е роден при крајот на седумдесетите. Неговата ќерка дипломирала на Економскиот факултет во Скопје, а син му завршил средно текстилно училиште во Штип и е невработен веќе осум години. Михајло денес има месечна плата од 10.000 МКД, а неговата сопруга добива месечна плата од 12.000 МКД. Семејството има полоши животни стандарди во споредба со порано и имаат проблеми со покривањето на животните стандарди. Во супермаркетите тие купуваат само основни продукти, најчесто храна. Трошат многу малку на облека, а главниот параметар за неговите одлуки при купување е цената, а не државата на производство. Михајло Димитров ги опишува перспективите на семејството како несигурни и без поголеми надежи. Денес ретко одат на одмори, а кога одат најчесто е во Охрид и никогаш надвор од Македонија. Ќерка му сега живее во Скопје во стан со нејзиниот сопруг, а син му живее со неговите родители во Штип.

Тој се соочувал со проблеми да ги покрие сите трошоци за образованието на неговата ќерка поради ограничените семејни финансии. Неговото работно време е од 07:00 наутро до 15:00 часот попладне. Иако сè уште ги има истите пријатели, не се гледа со нив толку често како порано. Неговиот син планира да мигрира надвор од Штип и ако е можно надвор од Македонија по потрага за вработување. Тој е незадоволен со политичката состојба во Македонија денес. Истото се однесува и на неговото мислење за безбедносната состојба во Македонија; тој смета дека меѓуетничките односи во државата се многу нестабилни и

непредвидливи. Тој понатаму чувствува општ анимозитет спрема сите институции на државата и судскиот систем.

Додека Михајло како кројач има тежок живот, Андон Михајловски[sxxix], менаџер на компанија за производство на конфекција не е во многу подобра состојба. Тој дипломирал во 1991 година на средното економско училиште во Штип, но нема универзитетско образование. Неговиот татко бил раководител во комунистичките времиња, кој добивал солидна плата. Можеле многу лесно да добијат заем за куќа, а неговата месечна плата била околу 500 евра. Мајката на Андон била службеник во банка и имала просечна плата од 400 евра. Семејството прилично често одело на одмор, од кои најистакнатите дестинации биле Охрид, Грција и Јадранското Море. Сите членови на семејството имале државно здравствено осигурување. Семејството имало автомобил, прво Лада, а подоцна Застава 101. Денес имаат компанија за конфекција и транспортно претпријатие. Андон има сопруга и две деца, сопругата е директорка на транспортната фирма. Имаат годишна добивка од околу 10,000 евра, но Андон се жали дека трошоците на бизнисот непрекинато се зголемуваат во последните неколку години. Меѓутоа, тој е задоволен со профитот, со што нивната единствената непријатност останува недостатокот на слободно време. Неговото семејство живее во куќата која ја наследил од татко му бидејќи моментално не се во позиција да изградат нова куќа. Семејството не оди на одмори често; преферираат викенд излети наместо тоа. Кога оди на одмор, фамилијата на Андон најчесто оди во Охрид и поретко во Грција. Со неговата заработувачка Андон може да ги задоволи сите тришоци за децата, во поглед на образование, храна и облека. Моментално вози Фиат Пунто од 2000 година, а тоа е единственото возило кое семејството го поседува.

Марко и Јованка Томовски се пар во шеесетите години на својот живот. Јованка е поранешен работник на „Астибо“, додека сопругот ѝ работел во јавната управа. Двајцата се согласуваат дека пред трансформацијата платите биле прилично добри.[sxxx] Ја изградиле својата куќа преку штедење пари од своите плати. Една плата ја користеле за животни трошоци, а другата ја користеле за плаќање за изградбата на нивниот дом. Тие оделе на одмор секое лето, еднаш биле во Романија и се чувствувале како Американци, богати и моќни. Охридското Езеро, Црното Море во Бугарија или Дојран биле чести дестинации на нивниот список на места каде би оделе на одмор. При крајот на 70-тите, тие купиле и автомобил, класичниот Фолксваген. Се било многу подобро организирано според семејството Томовски, „Астибо имаше градинка за нашата ќерка, се храневме во ресторани, а на тие кои немаа сопствени живеалишта им беа одобрени кредити, и така натаму.“ Носталгијата за старите добри времиња се зголемува со тешкиот живот кои го водат денес, со скапи цени и ниски пензии.

Уште полоша е приказната за поранешниот работник на „Македонка“ кој дарувал крв 130 пати, помагајќи на други во тешките времиња. Меѓутоа, ова лето не можел да најде никој кој би му помогнал да си го исплати долгот спрема јавното претпријатие за водостопанство. [sxxxi] За да го исплати долгот, Миланчо морал да врши јавни работи во името на претпријатието. Тој се жали дека во овие времиња не може да се најде никаква работа. Во слична ситуација се нашол и Слободан Мичиќ, долгогодишен работник на штипската печатница „Илинден“. Слободан бил приморан да работи во јавниот базен цело лето за дневница од 60 до 80 денари (1 до 1,3 евра) и за Електростопанство со цел да го плати долгот од насобраните сметки за струја. Во Штип, околу сто граѓани работеле во јавните претпријатија за да ги платат сметките. Судбината на

поранешниот голман на ФК „Брегалница“, Стојан Стојанов, 51, е исто така вознемирувачка. [сxxxii] Роден во село во штипско, родителите на Стојан ги напуштиле кочанските оризови полиња и дошле да работат во „Македонка“. Стојан и неговата сопруга исто работеле во оваа компанија, иако тој е многу попознат како фудбалер. И двајцата биле отпуштени во 1999 година, таа со 33 години стаж, а тој со 28 години. Имаат три ќерки од кои една од нив студира во Бугарија. Сопругата на Стојан добила работа во приватна компанија за производство конфекција. Живеат единствено од нејзините примања. Според него, повеќето од отпуштените работници на „Македонка“ имаат тежок живот во денешни времиња. Голем број на работници од поранешните ПОС во Штип се организирале во неформално здружение кое ќе врши притисок врз владата да им помогне да најдат работа. Стојан коментира дека животот е многу тежок, „на официјалните лица на државата не им е гајле дали имаш пари или не, наместо тоа земаат електрични апарати, ако не успееме сега ќе преземеме радикални мерки, бидејќи животот не вреди да се живее.“ [сxxxiii]

Големите победници во трансформацијата

Логистика и транспорт

За да ги извезат своите готови производи на странските пазари на конфекциите им треба дозвола од царинските власти. За да се добие царинска дозвола потребна е банкарска гаранција од 5.000.000 МКД (околу 83.000 евра) со кое се потврдува финансиската одговорност. Ова е работа за шпедиција (служба за царинско декларирање), а нив ги има 27 во Штип со 300 вработени лица. Само три производители на конфекција имаат сопствени шпедиции, Албатрос, Мавис и Астекс, а останатите ги плаќаат другите шпедиции за нивните услуги. Најголемите 10 шпедиции во Штип се: Биркарт, Canda, Фершпед, Макошпед, Камилшпед, Монтанашпед, Бакшпед, Висашпед, Интексшпед и Астексшпед. Покрај овие има уште 20 помали шпедиции. Во овој сегмент од пазарот Биркарт има доминантна позиција. Биркарт работи со вкупно 80 конфекциски компании, 30 снабдувачи од Штип и 50 малопродажни препродавачи базирани во Западна Европа. Најголемите конфекциски компании од Штип со кои Биркарт соработува се Беас, Бритекс, Елена (Лабод), Ескада, Монт Трејд, Вивенди и V&E. Покрај посредништво при царинење, главните дејности се транспорт на готови производи, работа со CAD и CAM системи, и финална логистика и подготовка на производите за крајните клиенти. Работејќи со транспорт на готови производи, Биркарт располага со 60 возила, кои се сопственост на други македонски транспортни компании (повеќето од Штип). За транспортните активности Биркарт наплаќа 5% провизија.

Многу од штипските конфекциски производители ги користат услугите на Биркарт за транспорт на нивните финални производи до западните пазари. Биркарт ги комбинира нарачките од неколку конфекциски производители и ја транспортира нивната стока. Еден камион може да носи од 17- до 20.000 парчиња лесна конфекција или 10.000 парчиња лесна конфекција и 5.000 парчиња тешка конфекција. Немајќи големи стоваришта каде би можеле да складираат поголеми количини од своите производи, штипските конфекциски производители обично прават мали серии од 5.000 парчиња за извоз кои веднаш се праќаат до малопродажните

трговци во Европа. На патот назад до Македонија, Биркарт транспортира разни видови на комерцијални производи кои не мора да се поврзани со текстилната и конфекциска индустријата. Секоја недела околу 30 камиони превезуваат стока до западна Европа. Ова е еднакво на 500.000 парчиња, тоа значи дека Биркарт сам по себе превезува 25 милиони парчиња? Ако го земеме просекот од 1.500 парчиња по работник (види коментар погоре), тогаш потребни би биле 16-17.000 работници да го произведат овој обем. Компанијата исто така е сопственик на царински склад од 1000 м² каде се вршат царинските формалности за конфекциските производители. Во секој случај компанијата предводник на трендовите, бидејќи покрај Биркарт има само уште еден логистички центар во Штип, филијалата на Canda International Germany наречена Textile Logistic Macedonia (Текстилна логистика Македонија (TLM)). Вреди да се спомене дека овие се единствените логистички центри во Македонија.

Биркарт доминира со логистиката во македонскиот текстилен сектор. Работи со вкупно 80 конфекциски компании, 30 од Штип и 50 препродавачи базирани во западна Европа. Покрај посредување при царинење, главните дејности на Биркарт се транспорт на готови производи, работа со CAD и CAM системи, и финална логистика и подготовка на производите за крајните клиенти. Работејќи со транспортот на готови производи, Биркарт управува со 60 возила, кои се сопственост на други македонски транспортни компании (повеќето од Штип). Компанијата поседува и царински склад од околу 3.000 метри квадратни, кој би собрал до 300.000 парчиња, каде што се врши царинење на стоката на конфекциските производители. Нудат услуги како етикетање на конфекцијата, пакување, сортирање и ја подготвуваат целокупната документација за крајното транспортирање и извоз во европските пазари.

Блиска компанија до Биркарт е „New Trend Center for Textile Technology“ основана на почетокот на годината како заеднички потфат помеѓу „Змај Промет“ и E-Biz. „New Trend“ е сосема нова модернизирана европска налик компанија. Канцелариите се целосно опремени со модерни компјутери и софтвер кој овозможува автоматско прилагодување на дизајните кон различни големини. Трајан Ангелов е директор на Биркарт и сопственик на Змај Промет. Не е тешко да се помешат трите компании бидејќи менаџер на New Trend е Сузана Ангелова, сопругата на г-дин Ангелов. На состаноци и интервјуа г-дин Ангелов често зборува и во име на „New Trend“, со што се зголемува конфузијата.[1] Бидејќи трите компании, „Биркарт“, „New Trend“ и „Змај Промет“ се сместени во истите простории, на нив може да се гледа како едно поголемо претпријатие.

Пред да инвестира во текстилниот/конфекциски сектор, E-Biz изврши темелна анализа на пазарот увидувајќи дека има итна потреба од инвестиции во современи ICT технологии. Во летото 2004, „E-biz“ распиша тендер за основање на „New Trend“ и од четирите учесници понудата на „Змај Промет“ изгледаше најатрактивна и најеконмски исплатлива. Деловниот план за основање на „New Trend“ беше одобрен во почетокот на ноември 2004 година. Инвестицијата во „New Trend“ бил 400.000 американски долари, со влог на „Змај Промет“ од 53% и 47% на „E-biz“ од.[2] Според деловниот план „New Trend“ треба да стане финасиски самоиздржливо, по што ќе се случи редефинирање на сопственичките односи. „E-biz“ нема намера да основа уште еден центар сличен на „New Trend“ изјавувајќи дека оваа единствена компанија е доволна да го покрие македонскиот пазар, а воспоставувањето на друга компанија би значело дуплирање и непотребно разлевање на потенцијалот и знаењето.

New Trend нуди CAD и CAM услуги за заинтересираните македонски конфекции. Промоцијата на CAM започна во мај 2005, штипските конфекции сè повеќе ја користат оваа услуга. CAD системот се користи во две смени, додека CAM се користи во само една. Моментално, CAM се користи до 70% од својот капацитет со надеж дека ќе се постигне 100% до крајот на годината. „New Trend“ во моментот има 50 клиенти, од кои 26 од Штип. Бројот на коминтенти на „New Trend“ се зголемува секој месец. Двете машини се сместени на приземјето во главната зграда. Компаниите од Германија треба само да го испратат своите дизајни по електронска пошта, и репроматеријалите, а „New Trend“ ги подготвува парчињата конфекција за компаниите преку употреба на софистициран софтвер. „New Trend“ врши контрола на квалитет на материјалите и „Тренд“ ги снабдува конфекциите, како Милано на пример, со дополнителните материјали наменети за CAD и CAM услугите увезувајќи ги од Италија. Имаат блиска соработка со посредничката компанија Глобал од Скопје. За New Trend/Биркарт би било одлично доколку повеќе компании се пренаменат на целосно пакување, користејќи ги нивните глобални мрежи. Идните приоритети на компанијата се да се привлечат повеќе клиенти бидејќи има недостиг на доверба во овој вид на бизнис и да стане значаен снабдувач на сировини.

Textile Logistics Macedonia – Canda всушност бил првиот логистички центар во Македонија. Основано е од Textile Logistic Bulgaria (TLB) во март 2003 година, а денеска работи со околу дваесет конфекции производители од Македонија, од Кочани, Кавадарци, Битола и Скопје, и пет од Штип, Ларс, Мавис, Метро-Премиер, Беас и Лабод МК (Елена). Околу дузина други компании веќе го сигнализираа својот интерес за соработка.[3] TLM работи за CANDA која е кооперант под договор со меѓународниот ланец C&A. Во својата дејност, TLM е де факто автономно во однос на TLB. Сепак, повеќе од 90% од техничките и логистичките операции на TLM се директно координира преку Германија (Canda). TLM, како и Биркарт, исто работи со CAD и CAM системи и финална логистика и подготовка на производите за крајните клиенти. За превоз, TLM претежно ги користи услугите на германската компанија Mayer & Mayer и нивните соработници (Градовјанка). TLM е значаен клиент на складот на Биркарт.

TLM изнајмува простории во сопственост на Ангротекс, поранешна стоковна куќа за мебел. Во 2003 година, компаниите кои се под договор со TLM за CANDA Германија произвеле 1.300.000 парчиња конфекција, 2.400.000 парчиња во 2004 година, со очекуван раст на произведените артикли од 10-20% за 2005 година. (вклучувајќи производи од 3 нови компании кои произведуваат тешка конфекција). За превоз, TLM претежно ги користи услугите на германската компанија Mayer & Mayer и нивните соработници (Градовјанка). Просечниот број на камиони кои пренесуваат стока за TLM е околу 300, а во најпрометната сезона месечно се ангажирани по 30 камиони. Просечниот број на артикли на конфекција по камион е 8.000. Во интервјуто со г-дин Георгиев, тој објасни дека Биркарт некако го копира логистичкиот модел на TLM. Не го смета Биркарт за опасен конкурент и смета дека можат да се надополнат еден со друг. Г-дин Георгиев рече дека TLM е практично единствениот клиент на складот на Биркарт и речиси 90% од стоката складирана таму припаѓа на TLM. Тој е задоволен со позицијата на TLM во македонскиот пазар, при што односите со Canda и непосредно со C&A се најголемата актива и предност пред македонските ривали.

На крај би требало да го споменеме и транспортниот сектор. Околу 300 лица се вработени во транспортниот (шпедиција) сектор во Штип. Двете најголеми компаниии на пазарот Градовјанка и Змај Промет се поврзани со логистичките центри Биркарт и TLM. Цените се

формираат под влијание на понудите од Биркарт и TLM. „Змај Промет“ работи од 1993 и врши меѓународен транспорт со 37 работници и 13 камиони. Речиси 90% од времето тие превезуваат конфекција од цела Македонија до Германија, Бенелукс и Грција, а нивниот бизнис добро се одвива.[сxxxiv] Транспортното претпријатие „Градовјанка“ е основана во 1989/90 година, а во 1996 постанува разгранок на германската транспортна компанија Mayer & Mayer за македонскиот регион која е посветена на вршење шпедиција на конфекција. „Градовјанка“ не е единствената компанија која врши транспортни услуги за Mayer & Mayer, бидејќи постојат уште 4 други компании кои го прават истото. Моментално имаат 16 камиони и соработуваат со конфекциски производители од Штип: Ларс, Вабо, Ескада, Штиптекс и Sanda. Вкупниот број на работници во компанијата е 24 лица, заедно со возачите и имаат осум камиони. Компанијата претежно врши превоз на стока до Германија, Белгија и Холандија. Нивните деловни простории се наоѓаат во поранешното претпријатие „Стаклара 29-ти Ноември“ од Скопје, кои ги откупија пред 5 години. Во моментот, компанијата поседува складишен простор од 7.000м² непокриено земјиште кое се планира да се прошири. Важно е да се напомене дека во Македонија не постои вистинско одржување и сервис за камиони. Во Републиката, можно е само да се направат поправки, додека резервните делови воопшто не се достапни. За поголеми поправки македонските компании ги праќаат своите камиони во ЕУ – Грција.

Според Лиљана Пунчева – шеф на царинската испостава Штип, покрај Биркарт (13 камиони) и Mayer & Mayer (8 камиони) другите најактивни транспортни компании се: Метро Премиер со 7 камиони; Дивна со 3 камиони; и ДМ Прециз со 3 камиони. Таа спомна дека бројот на камиони кои извезуваат стока преку Штипска царинарница е 1250, а најпрометните денови се петок и сабота.[сxxxv] Во просек, пет конфекциски производители користат еден камион за извоз на стока. Многу извозници од Скопје исто така го користат терминалот во Штип и многу од нив имаат и канцеларии сместени таму вклучувајќи ја посредничката компанија Глобал од Скопје. Има 18 шпедиции во зградата на царинарницата[сxxxvi] додека три се сместени на други места.[сxxxvii]

Улогата на посредниците

Продажните посредници или агенти имале многу важна улога во текстилната и конфекциската индустрија во времето на СФР Југославија. Во тоа време имало само две посреднички компании во Македонија: Интекс и Макотекс. Занимавајќи се со извоз на готови производи и увоз на сировини и ткаенини, Интекс бил трговски претставник на голем конгломерат од 25 фабрики/производители од Македонија. „Македонка“ и „Астибо“ биле членови на Интекс.[сxxxviii] Всушност Владата на Социјалистичка Македонија ги охрабрувала помалите конфекции да му се придружат на „Интекс“.[сxxxix] Интекс организирал презентации на македонските текстилни и конфекциски производители на меѓународни саеми, а на своите членови им доставувал информациони за нови машини и технологии. Во рамките на Интекс, имало оддел преку кој се следеле модните трендови, машините и редовно ги посетувале

модните саеми во Москва, Лајпциг, Диселдорф, Белград, Загреб, Љубљана каде што имале штанд заедно со други произведувачи од СФРЈ. Во 80-те, „Интекс“ поседувал 58% од вкупниот обрт и 47% од вкупната добивка од текстилните и конфекциските производители во републикава и извршил извоз во вредност од 22,8 американски долари на западните пазари и 30,7 американски долари во социјалистичкиот блок.[cxi] Во 1986 година, „Интекс“ имал 28.000 работници со извоз во првата половина на 1986 во вредност од 13,8 милиони американски долари, од кое 64% било пласирано на западните пазари..[cxli] Во истата година, „Интекс“ се соочил со проблеми со наплата од компаниите од социјалистичкиот блок, особено од оние од Германската Демократска Република и Советскиот Сојуз.[cxlii] Во 1987 година, околу 29.000 лица биле вработени во Интекс конзорциумот со 90% извозно производство.[cxliii] Увезувале 15.000 тони памук не само за 27-те производители од Македонија, но и за целата СФР Југославија. Во почетокот имало 150 вработени лица во Интекс, потоа 70, денес 15. Компанијата ја изгубила својата посредничка позиција, а сопственикот Зоран Азманов живее од издавање на недвижнините на компанијата.

Поранешни менаџери на Интекс, меѓутоа, продолжиле да вршат посреднички работи помеѓу западните купувачи и македонските производители. Двајцата директори и партнери во компанијата Техисо, водечки посредник за препродажба, г-дин Грукевски и г-дин Васков се еден таков пример. Техисо постои од ноември 2002 год., и вработува шест лица. Соработува со 10 странски партнери претежно од Германија, но и од Италија и Белгија. Техисо е посредник при годишна продажба на еден милион парчиња конфекција. Нивниот начин на делување е да преговараат за зделки со странските купувачи, заедно со локалниот производител. Профитната маржа на Техисо е пет посто. Годишниот обрт на Техисо е околу два милиони евра. Додека Lavishbelt, INT, Polaris и Etra имаат годишен обрт сличен на тој на Техисо, најголемата компанија во оваа дејност во денешно време е Глобал, со годишен обрт од 12 милиони евра. 80% од клиентите на Глобал се од ЕУ, а посебно од Германија, Холандија, Италија и Англија, и 20% се од САД. Постепено го напуштаат американскиот пазар и се посветуваат сè повеќе на европскиот пазар поради можноста за постигнување на пониски транспортни трошоци и поголема флексибилност во производството. Глобал има партнерска соработка со афирмираната германска компанија за производство на конфекција Steilmann Group. Сопственикот г-дин Владимир Ичокаев изградил логистички центар во Скопје заедно со царински склад и CAD и CAM машини и планира да инвестира во лабораторија за перење алишта. Покрај сопствениот производствен капацитет на Глобал со околу 60 работници, околу 60 други компании од цела Македонија произведуваат за г-дин Ичокаев.

БР.

КОМПАНИЈА И ДИРЕКТОР

ПРОИЗВОД

ВИД НА ПРОИЗВОДИ

ПАРЧИЊА ГОДИШНО

ВРАБОТЕНИ

1

АЛБАТРОС

Весна Миладинова

99 %

lohn

Лесна; кошули, блузи, боксер гаќи

600.000

235

2

АМАРЕТА

Павле Панев

Лесна;

Женски кошули

80

3

АНАТЕКС

100%

lohn

Полутешка; јакни, 80% пролет, есен, зима, технички/

индустриски текстил (ХТЗ опрема)

15

4

АНГРОТЕКС

Вида Николова

Трикотажа

65

5

АСТЕКС

190

6

БЕАС-С

Бети Санева

Лесен текстил за жени; тежок текстил за мажи; 80% lohn 20% сопствено производство

Тешка и полутешка готова облека, женски одела, палта, сукњи, зимски палта и пантолони и машки одела, зимски палта и јакни.

360.000

185

7

БУМАТЕКС

5

8

ДА

100 % lohn

Лесна, кошули

200

9

ДИВАС

15

10

ДО-НА

100%

lohn

Тешка; одела, костуми, пантолони за мажи

20

11

ЕАМ КОНФЕКЦИЈА

100% сопствено производство

Лесни женски и машки маици, блузи, блузони

45

12

ЕЛЕНА МК

Данијела Јосифива

100%

lohn

Лесна; облека за дами (пантолони и сукњи)

20.000

13

ЕСКАДА

Игор Антоловиќ

100%

lohn

Лесна; блузи, кошули, сукњи, за жени

240.000

205

14

ФИНА-МК

Петар Петров

100%

lohn

Лесна;

Женски кошули

100.000

40

15

ГАЛИЈА

Илија Ангеловски

100%

lohn

Тешка и полутешка; фармерки, пантолони, кошули

50.000

40

16

ГРАЦИЈА

Стојан Коцев

95 %

lohn

Лесна;

Женска облека

500.000

240

17

ИЛИНДЕН ТЕКСТИЛ

99 %

lohn

Предиво

100

18

КАРМАБЕЛА

100%

lohn

Лесна;

10

19

КИТ-ГО

100%

lohn

Полутешка; пантолони, женски блејзери

70

20

КОНТИ

45

21

ЛАБОД МАК

160

22

ЛИНА

Ангелина Гичинович

100 % lohn

Лесна;

блузи, сукњи

12.000

40

23

ЛОНГУРОВ

Лесна;

190

24

ЛАРС

Дарко Насков

99 %

John

Лесна;

Женски блузи blouses

850.000

300

25

МАК ФАЛКОН

100%

John

Лесна;

75

26

МАКСИМА

Лиљана Лазарова

Лесна; машки кошули, женски блузи

40.000

185

27

МАКТЕКС

100%

John

Полутешка;

30

28

МАВИС

Ангел Дончевски

100%

John

Лесна; женски блузи

700.000

350

29

МБ-ЈТД

20

30

МЕТРО ПРЕМИЕР

Бети Милева

99%

John

Лесна; машки кошули

115

31

МИКОТЕКС

Љубинка Иванова

Лесна; женски блузи и кошули

175

32

МИЛАНО/ МОДЕНА

Владо Нетков; Весна Неткова

60 % Јоһп,

40 % сопствено производство

Лесна; женски кошули, блузи

150.000

105

33

МК АНГЕЛО

Сашо Ангеловски

Лесна; женски блузи, машки кошули

80.000

40

34

МК БРИТЕКС

Ристе Брашнарoв

80%

lohn

Лесна; производство на женски зимски и летни готови линии

330.000

145

35

МК ЛИНЕА

Стамен Трајанов

70 %

lohn

Лесна; кошули, блузи за жени

300.000

180

36

МК ШТИПКО

Благој Камчев

70%

lohn

2 линии лесен текстил (машки кошули) 4 линии полутежок и тежок текстил (јакни, палта)

160

37

МК СТИЛТЕКС

Снежана Стојанова

Домашен пазар

Тешка;

машки пантолони

10

38

МК ВИВЕНДИ-ЗЕН

Драгица Насева

80 %

lohn

Лесна за lohn, (женски блузи, машки кошули)

Тешка за домашен пазар одела, женски костими

55

39

МОНД

Катерина Крстева

90%

lohn

Лесна и полутешка; (пантолони и блузи)

300.000

125

40

НАНА

100%

lohn

Лесна; женска конфекција

10

41

ПРИМАВЕРА

105

42

СМАРТ

Георги Стојанов

100%

lohn

Light Лесна; женски кошули и блузи

70.000

20

43

СОФИТЕКС

Цветанка Ѓуркова

100%

lohn

Лесна; женски блузи и пантолони

150.000

50

44

СТАРТЕКС

100%

lohn

Полутешка;

Пантолони, сакоа, младински

35

45

СТАРТ-ТЕКС

100%

lohn

Полутешка;

Пантолони, сакоа, младинска колекција

46

ШТИПТЕКС

Душко Зенделов

100%

lohn

Лесна; женски блузи, кошули

200

47

СУГАРЕВ

10

48

ТЕАТЕКС

Перо Крстев

Лесна; женски блузи

120.000

60

49

ТЕКСТИЛ ИНВЕСТ ДЕНИМ

Симо Василев

100%

John

Текстилни ткаенини

150.000

130

50

ТЕКСТИЛ ИНВЕСТ КОНФЕКЦИЈА

Симо Василев

100 %

John

Лесна;

Блузи

80

51

ТОМАС СТИЛ

Домашен пазар

Лесна;

Машки блузи

5

52

V&E

Љупчо Тодоровски

100%

lohn

Лесна; женска облека линија за готова летна облека

25.000

155

53

В.И.Т.

10

54

ВАБО

Ване Богдов

100 % lohn

Лесна;

женски блузи

300.000

130

55

ВЕРА МОНД

Јасмина Чанева

100 % lohn

Лесна;

Пантолони и кошули за жени

110

56

ВИП

Венцислав Филипов

Крајна обработка на платно

750.000

20

57

ВИТЕКС

Иле Петров

100%

lohn

Лесна; женски сукњи, шорц и пантолони

100.000

45

58

ВИЗА ШПЕД

Андоновска Верица

100%

lohn

Лесна; женска облека

55

59

ЖИЖИТЕКС

100%

lohn

Лесна; Кошули и технички/ индустриски текстил (ХТЗ опрема)

10

60

ЗОГОРИ

Рамиза Ристова

100%

lohn

Лесна;

женски пантолони, кошули

150.000

105

[1] Интервјуа на ЦИПК до г-дин Ангелеов, и состанок со раководството на E-Biz, „New Trend“ и Биркарт, 8. ноември 2005.

[2] Земјиштето, зградата, вработените и основната инфраструктура биле „Змај Промет“, додока E-Biz инвестирало во софистицирана опрема..

[3] Интервју на ЦИПК со Бранко Георгиев, заменик менаџер на TLM, 16.06.2005.

[i] Всушност пред Балканските војни Битола со 48,370 бил малу поголем град од Скопје со 47,384. Види Popis Stanovnistva u Kraljevini Srba Hrvata i Slovenaca, Direkcija Drzhavne Statistike: Sarajevo, 1924.

[ii] Овој вид на ткаенина е рамно плетена со фини ребра на лицето (во должина) и ребра на опачината (попречно). Често се користи како постава.

[iii] Види ги пресметките на What is the Relative Value of the US Dollar? Пресметките на 1 американски долар во 1940 година, вреден 10.84 денес се наоѓа на <http://www.eh.net/hmit/compare/>. Тоа што чинело 1американски долар во 1940 година би чинело 13.31 американски долари во 2005 година според Сметачот на инфлација <http://www.westegg.com/inflation/infl.cgi>.

[iv] Види Aleksandar Grlichkov et al, Deset Godina Izgradnje Socijalizma u Makedoniji, 1955, стр.27.

[v] Ibid

[vi] Ibid

[vii] Ibid

[viii] Види Глава 15, Industrial Policy, Answers of the Republic of Macedonia to the Questionnaire of the European Union, стр.322.

[ix] Извор : Краткорочни статистички податоци за стопанските движења во РМ, Скопје 1.3.4.12 ISSN 1409-9705 Државен завод за статистика 2004

[x] Верзија февруари 2004, од Fair-wear Foundation.

[xi] ИЗБОР: Министерство за економија; <http://www.economy.gov.mk/default-en.asp?ItemID=E3971CAFCB03ED449B6AE5003A7DD1B9>; Source: Textiles Enterprises Investment Opportunities in the Republic of Macedonia, Македонска Агенција за Приватизација, 2003, <http://www.mpa.org.mk/profiles/Textiles.pdf>. Стопанската комора на Македонија проценува дека текстилната индустрија учествува со 14 % во структурите на додадена вредност на индустријата и рударството на земјата, додека нејзиниот удел во вкупното производство е 8.8%. Извор: Стопанска Комора на Македонија www.mchamber.org.mk/tekstil.htm.

[xii] Сепак, може да биде преценето поради променливиот курс на размена на југословенски динари/американски долари во тоа време.

[xiii] Види Прилог Податоци од согледувањето на Министерството за економија за 2004, NACE 17 и 18.

[xiv] Види Глава 15, Industrial Policy, Answers of the Republic of Macedonia to the Questionnaire of the European Union, стр.335

[xv] Ibid, стр.323.

[xvi] Ibid, стр.20.

[xvii] Користена е комбинираната просечна плата и во текстилниот и во конфекцискиот сектор

[xviii] Сепак, како што е случајот со вредноста на производството во 1984 година, може да е резултат на променливиот курс на размена на југословенски динари/американски долари во тоа време.

[xix] Во тоа време државјаните на Југославија имале највисоки просечни плати

[xx] Види Глава II, Economic Criteria, Answers of the Republic of Macedonia to the Questionnaire of the European Union, стр.121.

[xxi] Статистички годишни книги на РМ за 1993,1994,1995,1996,1997,1998,1999,2000,2001,2002,2003,2004

[xxii] Види Стопанството на НР Македонија, Скопје, 1962, стр.42.

[xxiii] Види “Текстилната индустрија во НР Македонија”, Стопански весник, 22-ри август, 1956, “Текстилната индустрија на Македонија”, Стопански весник, 10-ти август, 1955.

[xxiv] Види Osnove Tehnoloskog Procesa Idejnog Projekta Pamuchne Predionice i Konchare u Shtipu на Pavel Domicilj, 22-ри јули 1950. За полето на кое била наоправена изградбата види „Достоен јубилеј“ Стопански весник, 25-ти мај, 1977.

[xxv] Михаило Недков ед., Македонка 1952-1962 Служба за информации при пработната зедница на производителите на текстил „Македонка“- Штип: Штип, 1963.

[xxvi] Види Јован Трифуновски “Shtip –Glavno Sredishte Istochne Makedonije”, во Geografski Horizont 1-2, 1964, стр. 38.

[xxvii] Во ед. Ѓорѓи Зигов, Астибо Штип “Стопански организации во општина Штип”, 1964: Штип, стр.137.

[xxviii] Види „Македонка - Штип: Меѓу најголемите комбинати во земјава, Стопански весник, 1-ви јануари 1977.

[xxix] Види „Достоен јубилеј“ Стопански весник, 25-ти мај, 1977

[xxx] Ibid.

[xxxi] Види Атанас Николовски „Културни дејности и институции на Штип” во ед. Ѓорѓи Зигов, Astibo Штип „Стопански организации во општина Штип”, 1964: Штип, стр.179-180.

[xxxii] Според Националната класификација на работоспособното население според степен на образование високо квалификуваните работници имаат диплома од средно училиште и сертификати за стручна спрема, квалификуваните работници имаат диплома од средно стручно училиште, полу-квалификуваните имаат диплома од основно училиштеи сертификат за стручна спрема, а работниците без квалификации немаат завршено основно училиште. Во времето кога се основала Македонка квалификувани рабтоници биле оние кои имале две години образование во стручните средни училишта.

[xxxiii] Во Вера Бражанска ед., Македонија од распаќјата кон иднината Трудбеник: Скопје, 1970, стр.363.

[xxxiv] Види Михајло Недков ед., Македонка 1952-1962.

[xxxv] Стопански весник бр.1524, 21 јули 1982.

[xxxvi] Памук долго се одгледувал во Тиквешкиот, Велешкиот, Овчеполскиот, Струмичкиот, Радовишкиот, Валандовскиот, Гевгелискиот, Скопскиот, Кумановскиот и во другите региони.

[xxxvii] Благоја Цветковски „Историски и стопански развoтoк на Штип од создавањето до 1919 година, во ед. Ѓорѓи Зигов, Астибо Штип „Стопански организации во општина Штип“, 1964: Штип, стр.37.

[xxxviii] Во 1954 Гевгелија произвела 1124 tons, Струмица 1886, Тиквеш/Кавадарци 411, Овчеполие/Штип 361 и Велес 305 тони. Памук се произведувал и во регионите на Битола, Кочани, Киманово, Прилеп и Скопје

[xxxix] Трендот за одгледување на памук се зголемувал од 1960-1973. Во 1973 најмногу биле произведени 32000 хектари во Велес, Штип, Св. Николе. Неготино, Демир Капија. Во Штип се одгледувал памук во Долни Балван, 3 Чешми

[xl] Види Кочо Урдин „Импресивен развoтoк на памучната индустрија Македонка“ во 20 Години Македонка, Заедница за издавачка дејност при НИП „Нова Македонија“: Скопје, 1972.

[xli] Види „Целосно свртени кон потребите на пазарот“ во *ibid*.

[xlii] Види Михајло Недков ед., Македонка 1952-1962.

[xliii] Стопански весник бр.1526-7, јули 1982, стр.20.

[xliv] Стопански весник бр.1592, август 1984, стр.36-37.

[xlv] Инекс било „Здружено претпријатие на текстилните организации од СР Македонија“, види *Ibid*.

[xlvi] Види „1960 Година продуктивноста зголемена 23.1 % во Стопански весник, 15-ти март, 1961.

[xlvii] Ванчо Ристов, ед. Штип-Астибо, 1979, Собрание на општина Штип: Штип.

[xlviii] Види Михајло Недков ед, Македонка 1952-1962.

[xlix] Види Михајло Недков ед, Македонка 1952-1962.

[l] Види Трифуновски, Зигов.

[li] Види Кочо Урдин.

[lii] Види „Македонка стартува ликвидна“, Стопански весник, 17-ти јануари 1973, „Достоен јубилеј“Стопански весник, 25-ти мај 1977.

[liii] Види Ванчо Ристов.

[liv] Интервју со Манојшев, поранешен секретар на општествено политичка организација во рамките на Македонка и водач на синдикатот во фабриката, 13-ти мај 2005.

[lv] ЦИКП Интервју со Бранко Георгиев, поранешен директор на „Астибо“, 16.06.2005. Според него, штофот произведен од Македонка го користел Астибо до крајот на 1970-те. Во тоа време Астиво почна да купува штоф од други македонски производители на штоф како Тетекс и од странство.

[lvi] ЦД Astibo, ISBN 9989-825-97-8, изработено од EIN-SOF, 2002.

[lvii] Види Самоуправна спогодба за здружување на основните организации на здружен труд во рабтона модна конфекција „Астибо“ Штип, 8-ми декември, 1978.

[lviii] Види „Резултати достоини на реномето“ Стопански весник, 18-ти јануари 1978.

[lix] Види „Како да се излезе од маѓепсаниот круг, Стопански весник, 18шти септември, 1990.

[lx] Види „Една деценија на „Астибо“ -Штип“, Стопански весник 8-ми ноември 1972.

[lxi] Види „Астибо колектив на млади“, Стопански весник, 17-ти јануари, 1973.

[lxii] Види “The World Cotton Market Situation” by Carlos A. Valderrama Becerra, Fiber Buyers Annual Meeting of the American Textile Manufacturers Institute, Hilton Head Island, South Carolina, June 7, 1996.

[lxiii] Види „Незапирлив подем“, Стопански весник, 2-ри август, 1978.

[lxiv] Стопански весник бр.1592, август 1984, стр.36-37.

[lxv] Стопански весник 15-ти јули 1985.

[lxvi] Стопански весник 15-ти октомври, 1985.

[lxvii] Види „Колектив што не старее“, Стопански весник, 22 октомври 1975.

[lxviii] Види ЦД Астибо, ISBN 9989-825-97-8, изработено од EIN-SOF, 2002 сдел за Михаило Недков.

[lxix] Види „Модна конфекција Астибо“ во Текстилство бр.1-2., јануари 1993, стр.8.

[lxx] За ова одделение види Тодор Христов „Здравни служби во Штип“ во ед. Ѓорѓи Зигов, Астибо Штип „Стопански организации во општина Штип“, 1964: Штип, стр.197.

[lxxi] Види „Резултати достоини на реномето“ Стопански весник, 18-ти јануари 1978.

[lxxii] За наградата види „Достоен јубилеј“ Стопански весник, 25-ти мај, 1977.

[lxxiii] За производството на памук во Штип од страна на Земјоделска задруга „Први мај“ – Долни Балван, види ед. Ѓорѓи Зигов, Астибо Штип „Стопански организации во општина Штип“ 1964: Штип, стр.121.

[lxxiv] Интервјуа со Антон Манојшев, и водач на синдикатот во фабриката, Сашко Рашев, поранешен директор на Астибо 18 февруари 2005.

[lxxv] ЦИКП Интервју со Милан Георгиев и Драгица Спасова вработени како постар истражувач и помошник истражувач во Институтот за јужни земјоделски култури 20-ти јуни 2005.

[lxxvi] Види “The World Cotton Market Situation” на Carlos A. Valderrama Becerra, Fiber Buyers Annual Meeting of the American Textile Manufacturers Institute, Hilton Head Island, South Carolina, June 7, 1996 and Agricultural Commodities: Profiles and Relevant WTO Negotiating Issues, Prepared by the FAO Commodities and Trade Division as a background document for the Consultation on Agricultural Commodity Price Problems, 25-26 March 2002, Rome

[lxxvii] Види „Стопански весник” бр.1596, октомври 1984, стр.18.

[lxxviii] Стопански весник бр.1526-7, јули 1982, стр.20.

[lxxix] Стопански весник 15ти јули, 1986.

[lxxx] ЦИКП Интервју со Георгиев и Спасова.

[lxxxi] Види Стопанството на НР Македонија, Скопје, 1962, стр. 45.

[lxxxii] Види “Македонка и нејзините проблеми [“Makedonka” and its Problems], Stopanski Vesnik, 12-ти мај, 1965.

[lxxxiii] ЦИКП Интервју со Андон Манојшев, 20-ти јуни, 2005.

[lxxxiv] Види “Инсолвентноста на претпријатијата во СРМ: Колапсот „окупира“ сѐ повеќе фирми” Стопански весник 1 февруари 1991. Проценките за побарувањата на Македонка од други фирми на поранешна Југославија достигнуват 20 милиони американски долари; интервјуа со Андон Манојшев, 18-ти февруари, 13-ти мај 2005.

[lxxxv] За загубите на Македонка види ги податоците во студијата на Министерот за економска политика Фатмир Бесими, „Директни инвестиции во Република Македонија“ септември, 2002.

[lxxxvi] Собрани вести на Македонскиот Центар за Информации (М.И.Ц.) 6.12.1994.

[lxxxvii] Собрани вести на (М.И.Ц.) 7-ми март 1995.

[lxxxviii] Вести на Македонскиот сервис за информации и врски „Зелено светло за приватизација на седум претпријатија” 10-ти октомври, 1995.

[lxxxix] Интервју на ЦИКП со Нада Цветановска, стечаен управник на Македонка, 19. февруари 2005 и 19. мај 2005.

[xc] Види ја приказната од АИМ [Алтернативна информативна мрежа] Скопје, 15. јуни 2001 „Домино ефектот од војната” од Бранка Неневска.

[xci] Види го интервјуто со Нада Цветановска, 19. мај 2005..

[xcii] Во рамките на Македонка комплексот постела и посебна организација „ООЗТ Политекс Фабрика за Плетени Ткаенини“. Во неа се произведувале ткаенини од памук со смеса на други влакна. Оваа организација била откупена од компанијата Оаза.

[xciii] Податоци од Пиом, Преглед бр. 4 на претпријатијата загубари на кои е признат придонесот за пензиското и инвалидското осигурување врз основа на заклучоци на Владата на РМ. 7/2002, интервју со Андон Махојшев.

[xciv] Недефинирана сопственост, и Баргала тврди дека е сопственик, се води судски спор. Види Утрински Весник, 22.12.2003, „Во Штип се отвори вистинска војна за Предилицата“

[xcv] Недефинирана сопственост, и Баргала тврди дека е сопственик, веќе споменато.

[xcvi] Интервју со работник на „Политекс“ кој сакаше да остане анонимен, 26. август 2005.

[xcvii] Интервју со сопственикот Слвае Ивановски, оп 23. мај 2005.

[xcviii] Интервју на ЦИПК, 20. јуни 2005.

[xcix] Интервју на ЦИПК со Петар Димитровски, менаџер на „Протекс Ас“, 29. август 2005.

[c]. Интервју на ЦИПК 20. јуни 2005.

[ci] Интервју на ЦИПК со Александар Кангалов, менаџер на ЕСМ, 20. јуни 2005.

[cii] Интервју на ЦИПК на 23. мај 2005.

[ciii] Интервју на ЦИПК со Мичо Мацев, поранешно вработено лице во Македонка, еден од работничките лидери во тоа време кои ги координираа протестите.

[civ] Стопански Весник 1. декември 1983.

[cv] Интервју со Сашко Рашев, поранешен генерален менаџер на Астибо 2000-2002, 19. февруари 2005, интервју со Нада Цветановска, поранешен раководител на одделението за финансии и стечаен управник на Астибо, 19. февруари 2005 и 19. мај 2005.

[cvi] Стопански Весник, 1. април 1983.

[cvii] Стопански Весник, 1. август 1983.

[cviii] Стопански Весник, 1 мај 1985.

[cix] Види „Зголемување на извозот“, во Стопански Весник, 1987.

[cx] Види „Модна Конфекција“, стр.9.

[cxi] Види „Инсолвентноста на претпријатијата во СРМ: Колапсот ‘окупира’ сè повеќе фирми“ Стопански Весник, 1. февруари 1991.

[cxii] Види ја веста „Првите штрајкови во 1995“ од Македонски сервис за врски и информации, 5. јануари 1995.

- [схiii] Види „’Астибо’ Колектив на Млади“, Стопански Весник, 17. јануари 1973.
- [схiv] Види „Организирано против неликвидноста“, Стопански Весник, 1. декември 1983.
- [схv] Интервју со Сашко Рашев, генерален менаџер на Астибо 2000-2002, 19. февруари 2005, интервју со Нада Цветановска, стечаен управник на Астибо, 19. февруари 2005.
- [схvi] Ibid.
- [схvii] Интервју со Нада Цветановска, 19. февруари 2005.
- [схviii] Интервју со г-дин Георгиев XXXXXXXXXXXXXXXX
- [схix] Види го написот „Приватизација – Што со Астибо“, Македонски информативни вести, 14. април, 1994.
- [схx] Податоци од ПИОМ, Преглед бр. 4 на претпријатијата загубари на кои е признат придонесот за пензиското и инвалидското осигурување врз основа на заклучоци на Владата на РМ.7/2002.
- [схxi] ЦД Астибо, ISBN 9989-825-97-8, креирано од EIN-SOF, 2002.
- [схxii] Исплатата на должниците требало да се изведе според сопствениот удел, т.е. процентот во вкупниот долг на Астибо.
- [схxiii] Интервју на ЦИКП со претседателот на козорциумот Венцо Филиповски, менаџер на ВИТ, 26. август 2005.
- [схxiv] Денес сопственикот на поранешниот хотел на Астибо е г-дин Барзов, менаџерот на компанијата за производство на чевли „Баргала“.
- [схxv] Во нашите мисии на утврдување на факти, се сретнавме лично и направивме телефонски интервјуа со менаџерите на штипските текстилни и конфекциски прозводители и собравме податоци од различни извори како: податоци од ПИОМ [Фондот за пензиско и инвалидско осигурување на Македонија] за септември 2004 и февруари 2005, Текстилен информатор, октомври 2004, стр. 34-35.
- [схxvi] Интервјуа на ЦИКП со Бети Санева сопственик на „Беас“ и Венцо Филиповски сопственик на „ВиТ“, 26. август 2005.
- [схxvii] Види податоци од Министерството за економија, Обсерваторија 2004.
- [схxviii] Името е сменето по барање на интервјуираното лице. Интервју на ЦИКП со К, 15. септември, 2005.
- [схxix] Името и името на компанијата се сменети по барање на интервјуираното лице. Интервју на ЦИКП со Х, 15. септември, 2005.
- [схxx] Имињата се променети по барање на интервјуираните лица. Интервју на ЦИКП со П и О, 15. септември, 2005.

[сxxxі] Резимето е базирано на напис во Вест издадено на 12. септември 2005, „130 пати дарувал крв, а копал за да плати сметки за вода.“

[сxxxіі] Види го написот во Дневник, „Голман брани 5.000 синдикалци“, 19. септември 2005.

[сxxxііі] Ibid.

[сxxxіv] Интервју на ЦИКП со техничкиот директор на Змај Промет, Валериј Трајковски (побара податоците да бидат анонимни), 24.11.2004.

[сxxxv] Интервју со ЦИКП на 16.06.2005.

[сxxxvі] Камил Шпед; Бак Шпед; Интер Шпед; Пела Шпед; Моната Шпед; Настел Експор; Јастреб; Мако Шпед; Виза Шпед; Сибо Шпед; Еуроген Шпед; Фершпед; Фива Шпед; Биркарт; Глобал Плус; и Астекс.

[сxxxvіі] Ангротекс; Боемо; и Виничанка/Мико.

[сxxxvііі] Другите 23 компании, со место на потекло во загради, биле: Битолатекс (Битола), Тетекс (Тетово), Партизанка (Кочани), Прима (Кочани), Декортекс (Радовиш), Фротирка (Делчево), Гобленка (Делчево), Алкалоид (Берово), Струмичанка (Струмица предилница), Герас Цунев (Струмица), Единство (Струмица), Нонча Камишева (Велес), Готекс (Гостивар), Декон (саме), Стружанка (Струга), Скутекс (Скудриње), Братство (Ростуше), Билјана (Прилеп), Политекс (Прилеп), Карпош (Крива Паланка), Киро Фетак (Куманово), Пелистер (Битола), Снитекс (Свети Николе), Политекс (Штип), Југотекс (Струмица), Ц.Свезда (Скопје), Лука (с.Лукавци).

[сxxxіx] Стопански весник, 15. февруари 1986.

[сxl] Ibid.

[сxli] Стопански весник 1. септември 1986.

[сxliі] Стопански весник 15. февруари 1987.

[сxliііі] Види “Македонка: Синоним на текстилниот развој”, во Стопански весник, 1987.

Датум: 29 ноември, 2005

Во: Скопје, Македонија